

Sarrionandia: nazioaren kontzeptua behelaino artean

■ Joxe Azurmendi
Idazlea eta EHUko Filosofia irakasle emeritua

Zergatik da Sarrionandiaren liburua, *Moroak gara behelaino artean?*, nahaste-borraste totala mila eta bost arazorena, «puzzleko zati txiki antzera»?¹

Inpresionantea baita errepasatzen dugun gai pila: Sarrionandia izeneko misiolari frantziskotar baten biografia eta gorabeherak (arbasoen arteko ahaidea, antza), ordenako anaia baten plagioaren kontuak, Marokoko eskualdeak eta herri edo nazio diferenteak, arabiarren eta berbereen diferentziak, zer den geografia eta mapen esangura politikoa eta atzean dauden ideologiak, estereotipo sozial eta arrazialak ('moroa'), hiri eta landaguneen eta klase sozial eta nazionalen kontrasteak, arabiera, boterea eta hizkuntza eta erlijioa, zapalduen amaizigera kasi galdua eta gramatika eta dialektoak eta hiztegiak eta tradizio literariorik gabeko hizkuntzan idazteko zailtasunak, ahozko poesia, intelektual kolonizatua eta erregistro linguistiko ezberdinen korapiloak, Ipar Afrikako hiriak eta eskualdeak (bertan ibilitakoaren detaileentzako mainaz aipatuak), Berberriako piratak, kolonialismoa, kolonialismoa eta euskaldunak, inperialismo frantses eta espainolen terrorismoa, gerraren basakeria, nazioa, Estatua, Tubalen mitoa, Tubalen mitoaz burlatzen diren euskainoltxoak, boterearen

eta dominazioaren gramatika, emigrazioa, literatura handia eta txikia, euskara eta euskara batua eta literaturaren modernizazioa eta amazigeraren problemak modernizatzeko, karlistadak eta Asturiasko iraultza eta 36ko gerra zibila, gerrilla, gerra kimikoa, lekukotza literarioak eta filmak behin eta berriro, islamismoa, sinesmenaren kontraesanak, mono-teismoaren kritika, moralaren arazoak. Izen ezagunak eta sekula entzun gabeak nahas-mahas, Arana Goiri eta Abdelkrim eta Frantz Fanon, Primo de Rivera, Franco, Franco Afrikan, Franco Asturiasen, Herder eta Hegel eta Pedro Mari Otaño elkarren konpainian, Walter Benjamin eta Zabaleta Leitzako soldadu bertsolaria. Anekdotarik konkretuenak eta kontzepturik abstraktuenak batera. Biolentzia legitimoa eta bortxa, etika, erlijioa. Filosofia topatzen dugu, filologia, soziologia, historiari buruzko gogoetak, politikari buruzkoak, grafiari eta kaligrafiari buruzkoak. «Este libro inacabable y meándrico» esan du Jabo H. Pizarrosak erdal itzulpenari buruzko iruzkinean. «Meándrico» hori gustatu egin zait. Sarrionandiaren saioa, han-hemen ukitzen dituen gai guztietan lurra drainatuz eta, ehunka orritan, milaka oin-oharretan, sedimentu karga baztergabea bilduz dihoa azkeneko itsasora. Ibaiko belauntzi baten erritmo patxadan doa behera. Ez dakigu nora garamatzen, gozarena da narratzaileak bere gogara eraman gaitzala uztea, ia pasibitatean, kontu kontalariaren kontuekin limurturik edozein kapitulu eta ataletan, inora gindoazetik ahaztuta.

Liburua irakurketan hoteletik irten eta kasbara («alkazabara») sartuz hasten gara –Tetuanen edo?–, Ipar Afrikako eguzkiaren argitasun beteko kale meharretan gora. Mundu exotiko bat guretzat. Hurrengo orrian, ordea, Garaziko neskatila batekin trikexten gara, Ipar Euskadin, euskara garbian mintzo dena bera, gramatikarik ez omen dakiena; eta segida-segidan autorearen haurtzaroko pasadizo bat –«haurtzaroa da pertsonaren aberria» notatxoarekin aurretik, eta aberri hitzak ja arazoaren erdian jarri gaitu–.

Laidako hondartzan, señora batek hiru ume baserritarri esaten umeok itsasoa lehenengoz ikusi zuten arratsaldean: «¡Pero

niños, por qué no habláis en cristiano!». Umeen artean ondo bannatu zen lotsa eta zatitu zen mututasuna. Boterearen mihigaiztoak blusa horia zeraman egun hartan eta perlak belarritako. «Espainolez eitteko esan gure ixen dau!».

Perlak, laster agertuko zaizkigu gehiago historia sinbolizatzen (eta historia boterea da). Gramatikarik ez dakien euskalduna. Kasbako isiltasunaren gramatika. Bila gabiltzan gramatika.

Haurtzaroa. Arrif eta Pedro

Hilarion Sarrionandia frantziskotarraren habitua, Euskal Herria eta Joseba Sarrionandia idazle esiliatuaren maskarak. Berehala, itxuraz zerikusirik gabeko oin-ohar urrutiko batek, «giza zientzietan [...] zientziaren objektuak aldi berean zientziaren subjektuak dira» ikasaratzen digu. Eta?... Kontakizun historikoen objektibitate arauaren asuntuaz oroitzen gara. (Objektiboa ala subjektiboa da historiaren irakurketa iraultzaile bat?). Nazioaren ezaugarri objektibo eta subjektiboez gomutatzen gara orobat. Ezaugarri objektiboak subjektiboak izaten direla alegia, eta viceversa, subjektiboak esaten direnek –kontzientzia, nahia– balio objektiboa dutela. Liburuaren objektua autorea bera izango dela, edo geu izango garela. Uholde zabalaren gainean zubi arkuak eginez, liburua geroz eta biografikoago bihurtuko da azken aldera, gaztaroko biografia literarioa batik bat (526-528, 531 eta hurr., 539-540; 699: «Neure igarotze-erritua hasi naiz aipatzen»), eduki sozial eta politikoaren iceberg ton-torra ere agerianago goititzen dela behelaino artean.

Tamainagatik eta kapitulu bakoitzak itxuraz duen autonomiagatik ere, tentazioa eman lezake liburua atal banaka irakurtzen ibiltzeko. Okerra. Lauzpabost liburu batera bakarrean idazteak buruhauste eta soluzioen bilaketa ezohikoak

Nazioaren ezaugarri objektibo eta subjektiboez gomutatzen gara. Ezaugarri objektiboak subjektiboak izaten direla alegia, eta viceversa, subjektiboak esaten direnek balio objektiboa dutela

planteatu dizkio autoreari. Lauzpabost kontakizun diferente adastuz, nobelako estiloa eta ikerketa artxidokumentatua konbinatuz. Han lagatakoa hemen birrartuz, hari diferenteak trentzatuz. Liburu harrigarria da. Arazo zailei buruz liburu zail bat irakurketa errazekoa, Bachen konposizio garden baten eran ehundua, izugarri aberatsa, konplikatua, mila gaien bide luzea berekasetara ibili eta bidean bidea nola irakurri irakasten diguna tenore berean, oin-oharrak lagun (subjuntiboaren menperatuentzako inportantziaren oharra, esaterako, 1.075.a). Zergatik da liburua mila eta bost arazoren nahasteria?

Ez dago nahasteriarik batere! Testuaren ibilerari antzeman ez zaion artean bakarrik ematen du hori. Dagoena esperimientua da arazoei goitik eta behetik, urrundik eta bertatik, alde guztietatik eta tenperatura ezberdinetan elkarrosagarriro soegitekoa, bikain bururatua. Esaterako, ez da propio nazioaren kontzeptuaz. Baina nazioaren kontzeptua eta nazio arazoa nola, kasi zuzenean inon tratatu gabe, orrialdeak zehar sakon eta luze tratatzen den, liburuko abilezia subtil askoetako bat da. Gauzak eta arazoak euren testuinguru osoan ikusi behar dira. Horrela ez da saioaren merezimendu txikiena nazioaren kontzeptua, praktikan, ukitzen dituen gai guztiekin saretua egiaztatzen dela ikusaraztea. Ez kontzeptuan, baizik *in actu*, gertarian, hautematen dela zer den egiaz nazioa; horren tragedian, askotan. Ondorioz, kontzeptuarena ez dela nazioarekin daukagun arazorik behinena, ikasten dugu hasteko, eta ez duela ezer laguntzen, eskola orduetatik landa bederen, hura isolatuki eta aseptiko miatu gura izateak. Nazioaz beti ikuspegi pertsonaletik –esperientzia pertsonaletatik, interes pertsonaletatik– jarduten dela ikasten dugu halaber. «Zer da nazioa?» itauna funtsean zer da Euskal Herria? izaten dela euskaldunarentzat, zer da Frantzia? Renanentzat. Borroka eta gerra artean hozitu izaten dela kontzeptua –sentimentuarekin: beraz, kontzeptu bat baino, sentimentu bat dela–. Hizkuntzaren arazoarekin bategin ohi duela gehiengutan (edo beti, moduren batean), literaturarekin txibistatua ibiltzen dela. Gaur egun, honezkero, Estatuaren kontzeptu

bat izaten duela itsatsirik, askotan sinonimoa bihurtzeraino, edo nazio kontzeptuaren esanahia berak irensteraino. Humanitatearen kontzeptu bat –gizatasuna, gizadia– inplikatzen duela (norbanakoaren tokia, komunitatearena, gure pentsaeran). Elkartasunaren eta gizartearen ideia bat. Historiaren filosofia bat gutxi-asko esplizitua suposatzen duela, filosofia horretan etzaten delako nazioen balioespena, etab. Ernest Renanen nire azalpena, adibidez, haren historiaren filosofiarekin hasi beharra izan dut nik, bestela *Qu'est-ce qu'une nation?*-en gaizkiulertuak oso erraz sor litezkeelako, sortu ere egin diren bezala.

Renan eta Sarrionandia

Lan honetako gaia Sarrionandiaren liburua eta nire *Historia, arraza, nazioa* komentatzea denez, bietaz nahaski mintzatuko naiz, tartean neure planteamenduak eta usteak ere sartuz. Sarrionandiak berak Renan izendatuki aipatu ez du lantzean behin baino egiten: 163, 380, 389, 404, 644, 651. Nolanahi ere aipagai nagusia Sarrionandia izatea tokatzen da hemen.

Renanen eta Sarrionandiaren nazio kontzeptuak diferenteak dira. Bien historiaren filosofiak ere diferenteak dira –eta historiaren filosofiarekin, kolonialismoaren, inperialismoaren, etab., juzguak ere bai, eta batentzat eta bestearentzat nazioek (edo arrazek) jokatzen dituzten rola-. Renanentzat historiaren subjektuak arrazak dira, Sarrionandiak arraza konturik ez du ezertarako aipatzen. Renanentzat historia garaileen martxa triumfala da Jupiterren tenplura Kapitolioan; Sarrionandiarentzat galtzaileen *via dolorosa* ematen du gehiago.

Renan: historia progreso bezala

Historia definitzen duena aurrerapena da Renanentzat, progresoa, zientziaren eta gizadiaren gorabidea. Renanek historiaren eta progresoaren metafisika estraino bat ere badu: kritikari eta zientziari eskerrak gizadia Naturaren joputzatik

eta superstizioetatik askatuz dihoa, geroz eta jantziago eta askeagoa, bere buruaren jabeago; hots, geroz eta espirituala-go. Historia gizadiaren Natura edo materia izatetik espiritu bilakatuz joateko prozesua da. Horrela gizadia bere burua Jainko bihurtzen ari da, Jainkoarekin ez baitugu besterik ulertzen Espiritu bat bere buruaren guztiz jabea baizik. Historia Jainkogintza da: gizadiaren literalki Jainko bilakatzea. Halako jarduera noblean dena razionala da, dena ongi dago eta ongirako da, gudurik krudelenak eta triskantzarik odoltsuenak, krimenak, erailketa edo zapalketarik doilorrenak, azkenaren finean denak helburu altu hartarako balio baitu, gizon-emakumeoi halakorik iruditzen ez bazaigu ere. Historia ez dugu gizon-emakumeok gure asmoen arabera egiten. Historiak, berak egiten du historia, bere Probidentzia propioaren arabera, eta andre-gizonok haren instrumentuitsuak besterik ez gara, askotan geure asmoen kontra. Instrumentu eginkorrenak Zesar edo Napoleon bezalako gizandiak dira,

Renan ez da
demokrata; aitzitik,
antidemokrata
deklaratua da,
jendeoste burumotz
ezjakinaren agintea
progresoaren
kontrarioa eta
irrazionala delako

erregeak eta despota ilustratuak, batez ere jakintsuak eta zientzialari gailenak, ez herrijende apal langilea. Historia ez du mundu guztiak egiten. Emakumeek, esate baterako, historia egiteko zereginetan ez daukate zerikusirik. Emakumearen egitekoa polita eta ona izatea da, ez besterik (inteligentea edo), eta debota izatea; hori, debota ez den emakumea ez da emakumea. Herri xumeak ere kolaboratu bai, baina historia egin ez du berak egiten.

Herriak, historian ibiltzeko, erregearen eta elite aristokratiakoen buruzagitza behar du; bestela «historia gabeko» herria geratzen da. Renan ez da demokrata; aitzitik, antidemokrata deklaratu da, jendeoste burumotz ezjakinaren agintea progresoaren kontrarioa eta irrazionala omen delako; eta, beraz,

historiaren kontrarioa. Masak ez du ongizatea eta konforta besterik bilatzen; ez du ideal handirik, eta gutxiago nahi du idealengatik sakrifizioak pairatu. Progresoak, baina, bere prezioa du: esklabotzarekin pagatzen da, gehiengoak egin beharra daukan lanarekin zientzialari gutxiak ikerketarako libre egon daitezen, nazio handiak handi-handiak izateko nazio txiki nahiz handi asko suntsitu beharrarekin, arrazen arteko gerra eta hilkarrekin; hots, historiaren basakeriarekin. Historia eta progresoa botereak egiten du. Ez edozein botere, indartsuaz gain adimendutsuak baizik. Holakoa botere zuria da soilik munduan.

Arraza zuriaren pribilegioa da zientzia egitea, Estatua erakitzea. Arraza zuri edo ariarraren pribilegioa da historia egitea, beste herri eta arraza guztiak historia gabekoak dira. Gizon-emakumeok ez gara denok berdinak. Gizateria arrazatan laurkitzen da: ariarrak, beltzak, horiak, hotentoteak, etab. Arraza horien artean, diferentzia fisikoez gainera (azaleko kolorea, etab.), ezberdintasun intelektual eta moralak daude, euren artean hierarkia bat ezartzen dutenak. Renanen sistematizazioaren arabera, giza arrazetan hiru herronka edo maila dago: behe-behean arraza behereak daude, h. d., Afrikako beltzak, hotentoteak, Sarrionandiak estudiatu dituen berberek, Ameriketako indigena guztiak, Australiako aborigineak, etab. Horiek denak arras primitiboak dira. Ez bakarrik zeharo ezgauza dira kulturarik apalena ere sortzeko, ezpada besteren laguntzaz zibilizatuak ere ezin dira izan, kulturarik irakatsi ere ezin zaie egin. Jaun kolonialen morroiak izatea edo/eta esterminatuak izatea beste zereginik ez dago-kie historian. Bitarteko arrazena da bigarren maila: horiak, asiarrak oro har (txinatarrak, mongolak, etab.), kamitak, gizadiaren lehen zibilizazio handien sortzaileak. Gauza dira eztrandatxo batean bezala zibilizazio harrigarri bat lorarazteko, baina berehalaxe agortu eta maskaldu egiten dira betiko. Loraldi espiritual labur baterako baino gehiago ez dira gauza. Historikoki antzuak dira, bestela arraza zurien menpeko eta zerbitzari gisa soilik egin lezakete historiarentzat inolako

ekarpenik. Akabuaren akaburako, bi maila horietako jende dena itsusia da: inork ez du pertsona hori edo beltz politen bat inoiz ikusi, naturaren kontrarioa litzateke. Edertasuna, izan ere, espirituaren espresioa da, eta bi arraza horiek espiriturik ez dute. Arraza ederra, arraza garaia, beste arrazen infinituki goitikoa, zuria da, gogo edo espirituaren monopolioa duena, eta ondorioz historiaren, kulturaren eta zibilizazioaren eskusiba ere bai.

Baina arraza zuria bi adarretan erdibitzen da: arraza ariarra (indoeuroparra) eta arraza semita. Biok osatzen dute gizadi historikoa, kulturala. Ez, ordea, neurri berdinean. Semitek, h. d., juduek eta arabiarrek, historia unibertsalarentzat erdietsi dutena erlijio monoteista da, eta hori eta poesia piska batekin ahitzen da haien ekarpen kultural guztia. Zientzian, filosofian, artean, gizartearen antolaketa politikoan eta bereziki Estatuaren eraikieran parte hartzeko ezgaiak dira euren naturaz. Ezgaitasun hori historian ikusi zaie behin eta berriro, eta, sakonago, euren hizkuntzaren baldarrean ikusten da, sustraitu ere hortxe egiten baita: hizkuntza semitek zehaztasunik ez dute, ez dira trebe kontzeptu abstraktuetarako, euren lexikoa 'materialista' da, eguneroko esperientziako gauzak baino ez dakite espresatzen, aditzak ez die pentsamenduaren josteta logikoa egiten uzten, haurren hizkera bezalako simple eta kamutsak dira. Bere hizkuntza bezalakoa baita herri baten espiritua, espiritu semita idorra eta txepela da. Ez dakite barre egiten, irudimenik ere ez omen dute. Euren ekarpena zibilizazioari monoteismoaren aurkikuntzara mugatzen da antzinatean (burumotzak eta irudimenik gabekoak direlakoxe egindakoa hori). Historian ez dute beste ezer eman antzinate hura ezker.

Nazioaren arlora etorri. Nazioak egon, pila bat daude Europan, Asian, Afrikan, Ameriketean. Baina kontu egiten bada Asia eta Afrikako arraza behere eta bitarteko guztiek historian ez dutela zipitzik kontaktzen, nazio eslaviar guztiak mehatxu etengabea besterik ez omen direla zibilizazioarentzat, Ipar Amerika oso teknikoa baina inzibilizatua kontsideratzen dela

eta Ingalaterra berdintsu (hori noiz edo behin salbatu egiten da), Espainiak eta Italiak Inkisizioa medio espiritu apurrik ez dutela, etab., historiari eta progresoari begira aintzat hartzeko nazioak bi bakarrik geratzen dira munduan: Frantzia eta Alemania. Renanentzat biokin aski da, biok 'espiritua-ren bi aldeak' osatzen baitituzte erdi bana. Gizadia loriazko etorkizunerantz bideratzeko bi-biok dira beharrezkoak eta biak nahikoa. (Gogora, historia eliteek dagitela, eta eliteak, Frantzian hala Alemanian, arraza germaniar berekoak direla Renanen ustean). «Zer da nazioa?» galderak, hortaz, egiazki, zer da Frantzia?, zer da Alemania?, galdetzen du, eta Frantzian galdetzen du.

Historiari eta progresoari begira aintzat hartzeko nazioak bi bakarrik gelditzen dira munduan: Frantzia eta Alemania. Renanentzat biokin aski da

Alemaniak (Prusiak) birrinduriko Frantzian hain zuzen, eta hain zuzen ere Alemania horren aurka: halaxe asmatu dira 'nazioaren bi kontzeptuak'; hots, biak frantsesak dira, biak Frantzian asmatu dira.

(Ohartxo bat, bide batez, gauzak apur bat sinplifikatuz bada ere: behin eta berriro espiritua aipatzen ari gara. Espiritu edo Gogoa –alemanez 'Geist'– nolabait kultura da. Baina kultura bi eratan uler daiteke: produktua bezala, ekoiztua hor dagoen objektua, edo bere burua egiten diharduen subjektu bezala. 'Geist' alemanak batez ere bigarrena adierazten du. Kultura bere modu propioan garatzen etengabe diharduen herri edo kultura da 'Volksgeist' bat. Ez dago herriaren edo espiritua-ren metafisikaririk, sozialtasuna eta historikotasuna baizik).

Sarrionandia: historia zabortegei bezala

Sarrionandiak historia ikusteko eta kontatzeko modu ezberdinak daudela errepararazten digu, gehienak komiko samarrak:

Historia modu kitsch edo biktimistan errepresentatzen da normalean. Alde batetik, museoak, urtebetetzeak eta monumentuak. Beste aldetik, biktimismoa. Memoria selektiboa, triunfalista edo autogupidazkoa. Baina ataurreko zabortegia da historia, ez dakizu hor zer dagoen ere (692).

Irakurtzen ari zarela ez dirudi, baina liburua, hemen ironiko, hor zorrotz, zuzenago ala zeharrago, zipriztinik altxatu gabe ere, eztabaida pila baten basatan mugitzen da.

Esan liteke *Moroak gara?*, besteak beste, historiaren filosofiako traktatutxo bat ere badela: Sarrionandiaren pertsonala historiaren filosofia (une honetan), eta haren Euskal Herriaren historiaren filosofia (literarioki konbinatuz biok eta baita gogoeta maila eta narratiba historikoarena ere), eta filosofia horretan bilduta erabiltzen dela nazioaren arazoa. Ez dago progresoaren euforiarik. Hitzaurretik beretik garbi uzten da historia zabortegi bat baino ez dela, «iraganak ate aurrean utzi digun zabortegi handia» (15). Liburuak ez du zabortegi horretako material batzuk arakatu besterik egingo, abisatzen zaigu. Orri pare bat geroago «ahalik eta kronologikoen kontaktzen diren gertaera eta desastre bilduma» (18) gisa definitzen da historia. Desastreon artean injustizia eta gosea dago (kapitalismoa), garaileen harrokeria, bortxakeria eta bortxaren be-deinkazioa ezinbesteko justiziaren itxuran. Desastreen artean hamaika jenderen sakaila dago odoletan, hainbat nazio txiki edo apalagoren zanpaketa, hainbat kulturaren hondamena. «Historia, hizkuntzen kanposantua da» (414). Euskal Herriaren historiari begiratzen badiogu, «zabortegi bat da gure historia».

Sarrionandiak ez du uste horregatik etsi beharra dagoenik. Historia zabortegia da, baina «hortik ateratzen dugu dena, perlak eta adreiluak, emozioak eta borondatea» (509). Borondatea bera ere bai. Borondatea, izen horrekin ala besterekin, kontzeptu zentrala bilakatuko da Sarrionandiaren gogoetan: nahitaez historiaren barruan dihardugu, eta ikasi eta erabaki beharra daukagu nola nahi dugun jardun.

Erabaki eta borondate horren bila Sarrionandia historiaren meditazioan Walter Benjamin eta Hannah Arendten itzalean

sartzen da. Biak juduak eta biktimak. Azken batean historiaren meditazioa boterearen eta biktimen meditazioa da. Atariko zabortegian ageri-ageri dagoenez, «historian zehar, bortxa eta boterea nagusitu dira, justiziarekin edo justiziarik gabe» (466). Bortxaz nagusituriko botere orain nagusi horrek iraganaz ere nagusitu gura du, eta:

Historia ofizialean, progresoaren bilakaerari deitzen zaio historia. Oraingo nagusitasunak esplikatzen eta justifikatzen egiten den errelato kronologikoa da. Boterea duen jendeak kontrolatzen du iragana, legitimitate eta pribilegioak merezitzeko moduan. Baina progresoaren historia menperaketarena ere bada. Beti izan dira irabazleak eta galtzaileak, eta hala izango dira oraindik (503).

Progreso historiaren aurka, hots, status quo legitimatzen irakurketaren aurka, Walter Benjaminek lehentasuna txikizio historia edo anti-historia bati, egin ezin izan denaren historiari ematea proposatu du. Nagusiak baino beste arrazoi batzuegatik, arrazoi kontrarioengatik hain zuzen:

Menperatuentzat da historia beharrezkoen, menperaketa 'naturala' ez dela jakiteko. Jean-Jacques Rousseauk esan zuenez, menperaketa 'soziala' eta 'historikoa' dela igartzeko. Irabazleen historia unibertsalaren saihetsean, menperatuek derrotatuen aurpegiak ikusi eta izenak entzun behar dituzte, horren beharra dute, lozorrotik aterako badira. Belaunaldi bakoitzak aurreko belaunaldi derrotatuetan begiratu behar dio bere buruari, menperatzaileen oraingo eta betiko dotrinak eta gizarte mekanismoak analizatu eta baloratu ahal izateko; nagusien 'demokrazia' edo 'askatasuna' zer menperatzen oinarritzen den, eta subalernoen isiltasuna zer derrotetatik datorren jakiteko (503).

Euskal Herriaren egiazko historia ez da herorien eta santuen handitasunarena –Elkano, San Inazio–, horien subalerno-tasunarena baizik, eta menpeko herri langile anonimoarena.

Zientzia den hainean, historiak objektiboa izan behar duela, ziurretsi ohi zuten historiaren profesionalak. Santi Leonék, historialaria bera, nazioaren historiari objektibotasun itxura ematen diona Estatua dela, ohartarazi du ironia polit guztiz objektiboz. Boterea dela, esango luke Sarrionandiak, eta

historiaren ezagutza objektiboa, h. d., zerbait positibotarako balio duena, ez datzala gertariak «izan ziren bezala» kontatzean, «baizik gizakiak arrisku momentuak izuz oroitzen dituen moduan sumatzea[n] lehenagokoen bizitza». Izan ere:

Historiaren kontzientziarik gabe, galtzaileekiko enpatiarik gabe, botere egiturak 'naturalizat' hartzen dira, eta ezinbestekotzat. Konformismoaren bidetik, derrotatuak berez bezala bihurtzen dira menperatzailearen erreminta [...]. Memoriarik gabeko herria ez da espazioan puntu kardinalak gabe dabilen mamua baino (504).

Walter Benjamin

Benjaminengan pausatzea merezi du: «victrix causa diis placuit, sed victa Catoni» (bere buruaz beste egin du azkenean Benjaminek ere).

Benjaminen begikerako harrigarriena ez da Ranke eta historiografia klasiko kontserbazaletik –akademian nagusitik– lotsa handirik gabe aldaratu izatea, ezpada, bera iraultzailea izanda, teoria iraultzaile klasikoenarentzat (marxista) erakusten duen kritika esplizitua; nolabait, Iraultzaren iraultza.

Iraultzaren teoria marxistan, XIX. mende guztian bezala, historia progresoaren gorabide gisa ulertzen da, eta goranzko maila bakoitzean protagonista beti (klase) irabazlea izan da eta izango da, historiaren azkeneko judizio egunean noizpait proletargoaren garaipenarekin askatasun, berdintasun eta haurriedetasuna zabal dadin arte. Anarteraino galtzaileak progresoa kostatzen den prezioa dira.

Benjaminek
gure ikuskeran
protagonistatzat
galtzaileak hartzea
proposatzen du.
Sakrifikatuentzat
izatea gure begiak eta
sentimentuak

Benjaminek, aldiz, gure ikuskeran protagonistatzat galtzaileak hartzea proposatzen du. Sakrifikatuentzat izatea gure begiak eta sentimentuak. Ez erruki eta karitate kristauagatik, iraultzaren arrazoiagatik baizik.

Hainbeste gizatzarkeria, sarraski, zanpaketa, injustiziaren aurrean «indigna gaitezen» (S. Hessel), gure «emozioak eta borondatea» suhar daitezen, iraultzari oraintxe bertan ekiteko. Historia progresoarean eta progresoa irabazleen lana bezala kontzebitzea nagusiari arrazoi ematea da: «oraingo nagusia –aipatzen ditu Benjaminen hitzak– irabazle izan diren guzien oinordekoa da. Irabazlearekiko enpatia, nagusiaren aldekoa da». Eta Sarrionandiak bere aldetik:

Historiagile historizistak irabazlearekiko enpatiarekin mugitzen dira, historia progresoranzko kronologia gisa antolatzen dutenean. Irabazi duten guziak, oraingo nagusiekin batera, segitalde triunfalean paseatzen dira bentzutuen ehorzlekuen gainetik (505-506).

Beti Benjaminekin jarraituz: Iraultza ez da pentsatu behar historiaren azken mugan etortzeko *event* larria bezala, kataklismoa, oraintxe bertan eta egunero amorraren amorruez ekiteko borroka eta lana bezala baizik. Iraultzaren ordua oraintxe da ('kairós' erlijiosoa –mesianikoa– beti oraintxe den antzera). Egiten dugun guztiak izan behar du Iraultza. Langile klase ustiatuaren askapena etorkizuneko egun urrunen batean ipintzeak, dio Benjaminek,

... indarrrik hoberenaren giharra kentzen [die] zapaldui. Eskola horretan desikasi zuen langile klaseak gorrotoa eta sakrifizioa. Etsaigoa eta sakrifizio ahalmena arbaso esklabotuen memoriatik elikatzen dira, ez iloba liberatuen idealetik (504).

Oraingo gure borrokak arbasoen iraganeko bizitza duintzen du, historiako galtzaileen arrazoa errebindikatzen du: esklaboena, emakumeena, homosexualena, goseak edo gosearen ertzean bizi diren milioiena, etab., eta nazio zapaldu eta baztertuena. «Euskaldunek eta berbereek –ondoriatzen du Sarrionandiak– mundu guziaren historia dute errekupe-ratzeko» (505).

Perspektiba kontua da, beraz (hitz horretan laburbilduko dugu ikuspuntuaren eta ikuskeraren erlatibotasuna). XIX. mendeko K. Marx judu asimilatuen perspektiba historikoa,

I. Mundu Gerraren osteko W. Benjamin judu automarjinatu, nazi-faxismoaren biktimak, azpikoz gora jarri du XX. mendean, eta Benjaminekin Sarrionandiak XXI.ean: filosofia bat, garaipenarekin kontaktzen ez duena, eguneroko egintzaren urgentzia enfatizatzen duena baizik.

Berbereen espiluan

Berbereen tragedia kontatzea Sarrionandiaren bigarren modua da historiaren filosofia iruten aritzeko, eta nazioaren kontzeptura inguratuz joateko une berean. Berbereen historia kontatzean, Euskal Herriaren espilua gure begien aurrean jartzen digu orobat: menperaketa politiko, ekonomiko, kulturean, hizkuntza eta literaturan, borrokan, biolentziaren kapituluan, errepresioan. Berak dioen eran, «botere erlazioak zertan diren eta askatasuna zenbaterainokoa dugun konprenitu nahian gabiltza hemendik Marokora eta Marokotik Euskal Herrira» (665). Dena, berriro esan, bere biografiarekin josita: «Nondik natorren adierazteko ahalegina egiten ari naiz, konTURATU bazarete». «Moroa izan naiz [...] ez naiz moroa» (539).

Historia beti subjektiboa baita. H. d., historia ikusi, norberak hautatua (edo heredatua) duen ikuspuntutik ikusten da. Beti halaxe egiten dela jakitun egotea da objektibitate goren posible apalaren abiapuntua. Interes batzuegatik hautatzen da gaia, horiek xedatzen dizute perspektiba, perspektibak zermugatzen du objektua, hots, ikusten da ikusten dena, eta ematen zaio objektuari ematen den trataera. Sarrionandiaren liburuko parte handi bat berbere edo amazig herriaren historia mingarriro beltza erreparatzeko da: konkista eta arabizazioa, batez ere azkeneko ehun urteko gerra eta zanpaketa kolonialak, historia horretan euskaldunak ibili direna artoski gogoratu, Iñigo Arrieta marinel lekeitiarrarekin hasita, horrek bere untzian Granadako azken errege Boabdil (Abu Abd Al-lah) desterruko kosta afrikarrera eraman zuen. Historia ikaragarri bat amaiera negargarriarekin, guztiz justifikatzen duena alegia filosofikoaren morala:

Baina historia hondakin pila bat da. Perla batzuk baizik ezin dira atera zabortegitik, Hannah Arendten metafora ekarriz, murgiltzen eta saiatzen den igerilariak itsaso sakonetik azalera ateratzen dituenak bezala (506).

Nazioaren kontzeptua behelaino artean

Nazioaz mintzatzea beti konplikatu da, ez horregatik bakarrik, baina, besteak beste eta hasteko, terminologia bera nahaspilatsua delako. Nola definitu artea? Obra modernoren bati buruz (Duchamp, etc.), hori artea zen ala ez zen taldean eztabaida sortzen zenoro, gure irakasleak ez dakit zein autoreren obra bat aipatu ohi zuen, berton artearen laurehundik gora definizio omen baitago bilduta. Nola definitu hizkuntza: txoriek hitz egiten al dute, haurraren zezela zein puntu zehatzetan hasten da hizkuntza izaten? Kultura definitzeko hamaika saio egin da, ia beti hori gizon-emakumearen eskusibo bihurtzen dela. Beraz, abere zenbaitek kultura duenik a priori ezintzea badago? «Aski da jatea gorputzari beharra duen elikadura labana eta sardexkarekin ematea bezala definitzea, abereek ez dutela jaten edukitzeko», burlatzen da F. de Waal. Kontzeptu askoren definizioak ez du beste xederik, guk nahi ditugun errealitateak sortzea baino. Nazioaren kontzeptu edo definizio askorekin horixe jazotzen da (Akademia Espainolaren hiztegiak, adibidez).

H. d., nazioaren kontzeptuan soziologia eta psikologia soziala, antropologia, filosofia, politika, etab., artekotzen dira; geu eta gure autokontzientzia sartzen gara tartean; historia eta historiaren gure filosofia nahasten dira. Historiak, jendeen eta herrien errealitatea aldarazten badu, hura kontatu ahal izateko berben esanahia eta balioa ere aldarazten du. Esan dezagun, hautatzen den

Nazioaren kontzeptuan soziologia eta psikologia soziala, antropologia, filosofia, politika, etab., artekotzen dira; geu eta gure autokontzientzia; historia eta historiaren gure filosofia

perspektibak, edo segitzen den teoriak, terminologia bat ala bestea esleitzea eragiten du. Sarrionandiak gehien-gehienbat literatura akademikoan nagusitu samartua dagoen terminologia jarraitzen du: Nazioa berdin Estatua versus etnia (hala, nazio modernoek, esaten da, «komunitate etnikoen existentzia eza dekretatu dute», 377); eta etnia berdina –gure arteko mintzairan ohikoago– herri/nazioa. (Inoiz, hala ere, Euskal Herria Estaturik gabeko nazio izatea proposatuko du). Batzuetan unean darabilen edo iruzkintzen duen autorearen terminologiari segitzen dio, irakurlea zorabiatzeko arriskuarekin. Adibidez, «Nazio [Estatu-Nazio] batzuk etniateatik heldu dira, hala, nazioa kontzientzia politikoa duen etnia litzateke» (509). Orri beretan darraigu segidan irakurtzen: 1) «Nazioak ez dira betirako, ez dira ezinbestekoak, jendea antolatzeko modu historikoak dira. Baina 'zentzuzko sineste kolektiboak' izan daitezke, demokrazia eta askatasuna gauzatzeko elkartasun espazio onuragarriak» (508). 2) «Filosofiaren ikuspegitik, nazioen existentzia ona da, aniztasun soziokulturala egokia delako munduan» (509). Bi esaldiek koherenteak eman dezakete, baina ez dira. Lehenengo perpausa Álvarez Juncorena da, nazioak Estatua esanahi du: Estatua artifiziala da, baina onuragarria (Estatuaratean «merkatuko lege gupidagabeei mugak ipintzeko», etab.). Bigarren perpausa Ulises Moulinesena, eta nazioak etnia/nazioa esanahi du: atxikimendu «natural» batez lotzen gatzazkiona (preestatala), Estatuak gizadiaren pluraltasun eta aberastasunaren altxor gisa babestu egin behar duena, eta beregaindu egin gura badu gurari hori errespetatu egin behar diona. Bi autoreen segidak (balio ezberdineko terminologiarekin) noragaldtu egin lezake irakurlea. Behar bada Renanen aipuren batzuekin berdina jazotzen da, guztiz bereziki haren *Zer da nazioa?*, ez nazioaz, baizik Estatuaz ari dela ahazten edo ezkututzen bada.

Problema hori ez da Sarrionandiarena bakarrik, nazio arazoaz idazten gabiltzan guztiona baizik. Kontzeptuen esanahia ere historikoki labankorra da eta, nazioaz mintzatzerakoan, higitzen diren areetan bezala ibili behar izaten da. Euskal

Herria, Estatu propiorik gabe, bi Estatu eta hiru administrazioen pean sakabanatua, franko erdaldundua, etab., nazioa al da? Nazio bat al da? Zein perspektiba eta adieratan? (Katalanei naziotasun titulua ukatzeko Madrilen nolako enpeinua dagoen egunotantxe ikusten dugu). Berbere edo amazigak, Marokotik Egiptoraino lurralde diferentetan sakabanatuak, Marokon bertan Frantzia eta Espainiak zanpatu eta ustiatuak, hiru administrazio diferenteren pean ebakiak, hizkuntza, ohi-tura, etab., berdinekin, dudarik gabe herri bat dira: nazioa al dira? Nazio bat? Sarrionandiaren terminologian ezetz ematen du. «Amazigek ez dute nazio propiorik eraiki, eta, ezinbestean zein nahita, estatu nazional berrien partaide suertatu dira» (338). «Bereberek sedentarioak ziren, lurrari loturik bizi ziren, baina ez zuten nazioa eraikitzeko beharrezkoa zen elkartasun sentimendurik» (344), pentsatzen ei zuten frantsesek. Bilakabide historikoan ez dira heldu nazioa izatera, tribuen estadioan geratu dira (historia progreso bezala gogoantzeko eskema jarraituz, hortaz?). Atal nahiko luze bat aldatuko dut:

Ez da orain artean berbere edo arrifien nazio kontzeptu argirik izan. Arrifeko jendea sistema tribalean bizi izan da eta bakoitza bere tribukoa sentitu da. Beste maila batean, identitate definizio zabalez, musulman sentitu dira. Umma deitzen den komunitate mosaiko horren parte. Marokoarrak izan dira beraz, Marokoko sultana delako komunitate horren buru espiritualak eta tenporalak. Baina Marokoko sultanari nagusitasun espiritualak onartu badiote, ez dute askotan behar bezala ametitu haren agintaritzaren tenporala [ez zuten zergarik ordaintzen, etab.].

Arrifia sistema tribalean bizi izan da, bakoitza bere kabilakoa izan da [...]. Arbaso ustez berebreen ondorengoek osatzen zuten kabila, berdin mila baziren edo berrogei mila. Kabila bakoitzak bere territoria zuen eta, kabilaren barrutian, leinu eta familia bakoitzak berea. Behetik gora osatzen ziren, hau da, familiarik familia, neba-arrebak bat direla lehengusuen kontra, baina oposizioa goragoko mailan soluzionaturik, subklanaren, klanaren edo tribuaren maila. Maila horietako bakoitzean ardura eta erabakimena konpartitu egiten ziren. Bilerak edo biltzarrak egiten ziren [...] istiluak konpontzeko, delituak zigortzeko edo beste edozein gai eztabaidatzeko.

Biltzar horiek ziren botere kolektiboaren espazioak. Biltzarrean deliberatzen eta erabakitzen ziren arazoak, baina gero ez zegoen hori bermatzeko estatu egiturarik, ez kartzelarik ez borrorerik. Kabila bururik ere ez zegoen, biltzarrak arduradun edo buruzagi bat aukeratzen zuen, kaid bat, baina txandaka aldatzen zen hau [...]. Estatu aparaturik gabeko demokrazia tribala zela esan daiteke. Antolaketa politiko anarkikoa zela ere esatea badago: sultanarentzat *Siba* zen noski, beraren agintea ametitzen ez zutelako, eta europarrentzat ere 'desorden' hutsa zen, azefaloo zelako.

Gizona bere etxeari eta lurrari loturik bizi zen, familiari eta ahai-degoari. Defendatzeko gauza izan behar zuen, armaturik egon behar zuen, eta duintasun eta ohoreari eutsi behar zion (73-74; ik. 382 orobat).

Pasartearen oin-oharrean, gure haizekerietako 'euskal demokrazia' zaharrari aludituz apika, demokrazia 'primitiboa' eta modernoa kontrastatzen ditu (nazioa modernizazioari asoziatuz –ik. 206– eta demokraziari: «Nazio arazoa demokrazia arazoa baizik ez da», 389, irakurtzen da beste testu inguru batean), eta gehitu:

Arabiarren tradizio autokratiko eta burokratikoaren aldean, berbereren gizartea igoalarioa eta demokratikoa zen, autoritate kontzeptu sinpleekin. Hala ere, ezin da nahastu gizarte sinpleetako demokrazia tribala gizarte konplexuetako demokrazia estalarekin (562).

Renanek gizarte berberearen antz-antzeko deskribapena egin du, eta jende berberearen demokratismoari leporatzen dio bilakaera historikoan tribalismoan geratu eta sekula nazio ez bilakatu izana. Renanen filosofian, tribalismoa monarkia botere bategin batekin gaintzen da, eta monarkiak sortzen du nazioa.

Nazioa, nazio kontzientzia, Estatua

Horrelako eta antzeko hainbat testutan erreparatzen duzunez, nazioaren kontzeptua liburuan zehar bi determinazioekin asoziatua etortzen da: kontzientziarekin eta Estatuarekin, eta azkenean biok modernizazioan bateratzen dira. Nazioa errealitate historiko gisa hartzen da, eta konkretuki modernoa

legez (ez antropologiko ‘naturala’ –eta printzipioz ez dago sozialki naturala historikoari zergatik kontrajarri, perspektiba bat besteari; hots, zergatik naturalari esanahi esentzialista eman–). «Nazioa ez da behin eta betirakoa, eraikuntza politiko eta kultural modernoa dela diote historialariek» (404; ik. 508 ere).

Nazioaren nazio bilakatzea honetara agertzen da kontzientziari edo Estatuari lotua eboluzio historikoan: gizatalde bat, kontzientzia nazionala eduki arte, edo Estatuak eduki arte, ez litzateke nazio izango. Berbereek ez dute eurek nazio kontzientziarik, guk ez ditugu nazio kontsideratuko. Herri edo jenderia batek bere buruarentzat nazio kontzientzia garatzen duenean bilakatuko litzateke nazio. Edota bestela, beretzat Estatuak eratzen duenean, edo Estatuak bera nazio gisa eratzen duenean, bihurtuko litzateke nazio. Abdelkrimekin kasi nazio bilakatzeke zorian egon dira berbereak: ia-ia Estatu propioa erdiesteko zorian. Ikuskera

Nazioaren kontzeptua liburuan zehar bi determinaziorekin asoziatua etortzen da: kontzientziarekin eta Estatuarekin, eta azkenean biok modernizazioan bateratzen dira

honetan nazioa, edo Estatuaren ekoizpena da, edo Estatuaren sinonimoa: nazio espainola, frantsesa, Euskal Herria nazio izan nahita (110-111); tuaregak «transnazionalak» dira (340). Estatu/Nazio modernoaren bilakabideaz ohar politik ez dira gutxi. Estatuaren nazioa egiteko moduez, esaterako: gerraren eraginaz (359-363), «lehenengo proiektu nazional euskalduna ere olatu nazionalista-militarista hura profitatuz asmatu zen» (D.-J. Garat, 360). Militarismoarenaz, «armada izango zelako naziotasunaren benetako eskola [...]. Benetako eraikuntza nazionala» (359), «euskaldun xeheentzat, nazioa soldaduskara joaten zen» (361). Iraultzarekin, Estatu bilakatu eta nazio bilakatu, bat izan da.

Instrukzio publikoa, administrazioa, soldadutza, justizia eta baliabide guziak erabili ziren estatugintzan. Eskola zen nazioa ezartzeko erremintarik ahalduena: beste hizkuntzak bazterteaz gainera [...]. Gainera, nazioaren muga geografikoak markatu eta mitologia historikoa ikasarazi zen [...]. Inork ez zuen zein nazio-takoa zen dudarik izango [...]. Herria estatu bihurtu ahala bilakatu zen hizkuntza eta kultura frantsesa 'nazional' eta 'unibertsal' bakarra (354-355).

Badago abertzaletasun bat, aspirazio nazionalen justifikazio antzera-edo, Euskal Herriaren antzinakotasuna alegatu ohi duena. Sarrionandiak nazio fenomenoaren modernotasuna erremarkatzen du.

XVII eta XVIII. mendeetan, gortearen aldemenean burgesia nagusitu zen eta, XIX. menderako, hiria bihurtu zen gailentasun ekonomiko, politiko eta kulturalaren gune. Hiria merkatua zen batez ere, salerosketa arautuetarako lekua. Merkatua erresuma osora zabaldu zen heinean, burgesiaren nazioa sortu zen. Errepublika, demokrazia eta eskubide zibilak etorri ziren gero, baina merkatua zegoen hiritartasunaren oinarrian. XIX. mendeko soziologoek argi zuten estatu modernoa burgesiarena zela, burgesia zela nazio-klasea. Eta, nazio-estatuan bazterturik geratu zirela dirurik gabeko klaseak eta, batik bat, hiriburuetatik kanpoko kulturak (631-632).

Sarrionandiaren testua ez da nazio arazoaz traktatu bat, baina nazioaren arlora behin eta berriro itzultzen da. Nazio kulturala, territoriala (404, 667), politikoa, burgesiaren nazioa, etab., berein bereizketa erabili darabil, baina definizio definitibo –ez dagoen– baten bila inon ez du denbora galtzen, eta ozta-ozta kontzeptua argitzen ere. Esan bezala, bere kontuen kontaktetan heraberik ez du ohikoak diren terminoak inguruotan ohiko adiera dominantean erabiltzeko, nazioa berdin Estatu, esaterako. Guztiz ohartun da, haatik, hautu hori ez dela inofentsiboa. Esaterako, naturaltasun narratibo hori ohiko iritzia edo ohiko bezala ezarri kontzeptua kritikatzeko edo kuestionatzeko bidea du zenbait unetan. Estatu denaz bezainbatean, adibidez, esaldi apart hauxe botatzen digu bat-batean: «Estatuak, zergak kobratzekoa edo biolentzia

erabiltzekoa duen moduan, naziotasunaren monopolioa du» (376). Hots, Estatua *ez da* nazioa, nazioa fagozitu egiten du. Estatua = Nazioa berdinketaren irrigarria larrugorritzeko modu dotorea. Izan ere, Estatua bai, fenomeno politiko moderno da. Nazioak egiten du Estatua, ala Estatuak nazioa? Historian bietarik dago, eta baita bestelakorik ere (Estatu nazioanitzak, nazio estatuanitzak, Estatua naziorik gabe: Vatikanoa, ez Estatu eta ez naziorik den ‘Nazio’ edo entitate internazionalki subiranoa: the Sovereign Order of Malta). Beste nonbait ematen diharduen informazioa emateko darabilen terminologiarekin guztiz konforme ez dagoela iradokitzen digu: «Arrifeko jendeak ez zuela nazio kontzientziarik *esan ohi da*» (382); irakurleak ez dezan uste menturaz, bere tesia dela hori. Orainaldiagoaz: «Batzuentzat, Amaziga nazio bat litzateke. Gehientzat, herrialde barreiatu horiek ez dute nazio-estatu bihurtzeko posibilitaterik» (385).

Nazioa berdin Estatu-Nazioa, erabileran baliatu egiten da, ez egoki eta ez desegokitzat jotzen da, ezta kuestionatu ere.

Nazio kontzientziaz

Kontzientziaz bezainbestean –‘espíritu subjektiboa’ hori–, komunitate bat nazio, nazio kontzientziak bihurtzen duela, dio beste eskola batek. Zeinen, edo zeren zer kontzientzia moduk? Kontzientziak modu eta graduak izan ohi baititu.

Nazio baten konstatazio edo kontzientzia kanpotik eragina edo kanpoan soil dagoena izan liteke, barrutik sortua, barru eta kanpo arteko zirkunstantziek garatua. Pasatzen da bidaia-ri bat, eta jendearen hainbat berezitasun ohartuz (janzkera, hizkuntza), naziotzat jotzen du herri hori eta nazio bezala ikusia geratzen da kroniketan. Kanpotik soegilearen kontzientzia edo kultura da batzuetan jenderia bati nazio deritzona: «the Great Sioux Nation», «the Cheyenne Nation» («txeiene herria» euskarazko Wikipedian). Herri germaniar barbaroen uholdearen ostean, Inperio erromatarreko nazioen indiferentzia galduta, Instituzio herrianitz eta eleanitz batzuk

Erdi Aroan ‘nazioka’ antolatu dira, Eliza batik bat eta unibertsitateak (unibertsitateak Elizarenak dira!). Ez dira noski nazio modernoak, ezta nazio antropologiko ezagunak ere; antolakundeotan naziorik bitxienekin topatzen gara: Pariseko unibertsitatean pikardiarrak ez dira frantsesak, alemanak ingelesak kontsideratzen dira (‘natio anglicana’), Pragakoan suediar eta finlandiarrak alemanak dira. Konstantzako Kontzilioan hungariarrak poloniarrekin alemanak dira, etab. (ik. Kibre, P., *The Nations in Medieval Universities*, 1948). Izan ere, hizkuntzaren ezagumentua ezaugarri nazional bezala nolabait bada-goela ematen du, baina ez da aintzat hartzen (hizkuntza unibertsala latina da unibertsitatean). Eta geografian eskualde ezberdinak lau puntu kardinaletan bezala, Pariseko unibertsitateak nazio ezberdinen gizamundua lau naziotan laurgitu du, eta gero Pariseko eredia jarraitu izan da. Nazioaren kontzeptua badago, baina praktikan haren erabilera beste kategoria batzuekin gurutzatzen da. Hainbat lehenago ere, alabaina, nazio kontzeptuaz baliatu ala ez, gizadia euskaldun eta erdaldunetan erdibitu duen jendeak bere identitate kolektiboaren eta diferentziaren kontzientzia moduren bat bazuen; mundua greko eta barbarotan banatu duenak hainaxe (eta Herodotok jadagoneko ‘nazio grekoaren’ kontzeptu argi askoa dizu): hizkuntzaren erreferentziaz hain zuzen bietan.

Hizkuntzak diferentzia eta identitatea, biak markatzen du, kanpo aldera hala barru aldera, eta fenomeno hori toki eta denbora guztietan ezagutzen da.

Autokontzientzia kolektiboa historikoa da eta modu diferentetan manifestatzen da kondizioen arabera. Erdi Arotik abiatuz, nazioen edo dinastien ‘fundazio’ mitoek (Tubal, Troia) jatorri (‘natio’) edo ‘arrazak’ kontzientziaren bati erantzuten diote, elite aristokratiko eta eliztarrengan gutxienez

(gogora Garibayren maniobrak errege espainolen euskal genealogiak asmatzeko): nazioa 'erregearen nazioa' bezala ezaguarazten eta ohoratzen da. Monarkia berriok faktore inportantea izango dira nazioen garapidean. Nazioa eta erregea elkarlotu diren moduan, laster lurra eta zerua ere estekatu dira eta santu nazionalen bat hautatu, 'misio' nazionalaren bandera gisa, nolabait 'aiurri nazionalaren' sinbolo ere bihurtuz: San Dionisio eta San Mikel Frantzian, Santiago Espainian (mendebalean, Grezia eta Erroman hasita, edo Egipton bertan nahiago bada, erlijioa eta politika beti egon dira bat eginda). Katedralen eraikileek, adibidez, harrotasun nazionalari espresio eman gura izan diote arkitekturari eta errege eta figura biblikoen eskulturetan: nazioa, jatorri mitiko batez gainera, misio historiko (sakratu) batez edertzen da. Bote-re arrotzaren dominazioak ('arrotzik' egoteko kontzientzia nazionalen bat aurretik ere suposatu behar da) kontzientzia nazionala nola sumindu zezakeen, Petrarcaren lantuetan ikusten da oso ageri, bere Italia maitea germaniar barbaroek azpiratua egotea jasan ezinda. Kontzientzia nazional frantses eta ingelesaren iturburuetan nabaria dirudi Ehun Urteko Gerraren inportantziak eta haren inguruko irudi sinbolikoenak (Ioana d'Arc, etab.). XIV. mendean, Pragako unibertsitatea puskatzea ekarri duten konfliktuetan profesore eta estudiante aleman eta txekiarren artean, diferentzia nazionalen arrazoiak ageri-agerian egon dira, besteak beste. Husiten gerrak nazionalak izan dira hein handi batean. Erdi Aroan jada franko aurkitzen diren bata besteari burlazko estereotipo nazionalak (alemanak mozkorrak, etab.), ez al dira kontzientzia nazionalaren modu bat? Humanismoan, bulgare nazionalen bikaintasun paregabearen kontzientziak (Nebrija, Du Bellay) ez al dira kontzientzia nazionalak? *Os Lusíadas* ez ote da go epopeia nazional/nazionalistaren kontzientzia osoarekin idatzita? Merkatari eta kontsulatu katalanak Mediterraneoan ahomenta genitzake, gomuta Pierre Vilarren *Cataluña: una nación forjada por la historia*. Nazioen autokontzientziaren bilakaeran faktore ezberdinek eragin dute (ezberdinek nazio

ezberdinetan). Zein erlaziotan daude Erreforma protestantea eta kontzientzia nazionalen piztea Erdi eta Ipar Europako herrietan? «Ezaguna da –irakurtzen diogu Sarrionandiari– Biblia Europako estatu nazionalen formazioaren zutoihala izan zela XVI. mendean» (435). Leizarragak Itun Berriaren itzulpena heuskaldunen nazioarentzat eta horren ohoretan burutu du, hots, euskal nazioaren berezitasunaren kontzientziaz «berce natione gucien artean». Eta Ioanna Albrete erreginak, Leizarragaren lana urgatziz, «Naffarroaco resuma»-ren barruan euskal nazioari aparte ezagumentu edo aitorten egiten dio (erresumaren nazioaniztasuna ezagutu eta aintzat hartzen duela erakutsiz). Eta euskal apologistak, Larramendi... (Ik. Armstrong, J.A., *Nations before Nationalism*, 1982; Smith, A.D., *The Ethnic Origins of Nations*, 1986). Nazioak eta nazioen aipamenak aspaldidanik aurkitzen dira.

Hala ere, Moderniako historialari eta soziologoaren artean aburu nahiko zabaldu batentzat kontzientzia nazionala, kontzientziarekin nazioa bera eta nazionalismoa, Aro Garaikidekoa litzateke. Noiz eta nola sortua, oso garbi ez dago. Batzuentzat Iraultzarekin hozitua, edo XVIII. mendetik XIX. erako iragaitzan. Besteren batzuentzat XIX. mendean zehar elite intelektualek piztu eta elikatua litzateke, edo industrializazioak ekoitzi izango luke, edo (gune industrialak hiri edo eskualde nahiko bakanetara mugatu baitira) trenbide sare nazionalaren zabaltzeak, edo eskolaren eta prentsa eta komunikabideen arrunt hedatzeak XIX. eta XX. mendeen arteko bueltan (Weber, E., *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870-1914*, 1976). Eta egiantzekoena da, Frantzia adibidez, kontzientzia nazional bat zinez kolektiboa, hirietan legez landaguneetan jeneraldua, ez dagoela egiaztatzerik I. Mundu Gerra baino lehen. Ordurako 'la Grande Nation' aspaldian zegoen. Nazioa nazio kontzientziarekin jaiotzen omen delako tesiak, kontzientzia hori zehazki zer den eta noiz eta nola jaiotzen den dauka zailtasuna. Are, nazioa eta nazionalismoa nazio eta nazio kontzientzia modernoaren parametroetan definitu, eta hori

Modernia baino lehen ustetzea anakronismoa dela deklaratzea, falazia inuxente samarra baizik ez da.

Sarrionandiagana itzuliz: kasuistika horiek laga eta, kontzientziaren puntuan ere alde praktikoa da, teorikoa baino gehiago, jorratzen dena, kritikoki jorratu. H. d., nazioaren definizioko elementu (posible) gisa gabe, berari oroz gain interesatzen zaiona kontzientziaren ekintzarekin lotura da; kontzientziaren historikotasuna, alde batetik, horren kontrolerako Estatuaren eta Estatuaren zerbitzarien ahaleginak bestetik. Azkeneko horretarako «biolentzia sinbolikoaren» kontzeptu inportanteaz baliatzen da (390). Eskolaren, propagandaren, diskurtso publiko guztiaren bitartez Estatuak bera denona eta denon onerakoa dela konbentzitu gura du gizartea. Estatu hori ezinbestekoa dela, beste edozein alternatibaren ideia burugabekeria dela. Boterearen inposizio dena, errealitatearen inposizioa dela sinestarazten da. «Biolentzia sinbolikoaren bidez, menperaketa egoera lazgarriak normalizatu eta naturalizatzen dira» (391; ik. 488-489 orobat). Aginpeko biktimek errealistak izan behar dute, zentzuzkoak. Gauzak diren bezala hartu behar dira, etab. Biolentzia sinbolikoan batailo bat beti prest dagoena erasorako, Sarrionandiari partikulari gutxi gustatzen zaiona, Estatuaren lekaio intelektualena da, kazetari eta filosofo ilustratuak,

jakintasunaren eta arrazoizkotasunaren prestigioaz baliatuz, «estatuaren babesarekin eta botereak ematen duen harrokeriarekin, komunitate etnikoen existentzia eza dekretatu dutenak» (376-377). Guy Deborden txantxa aipatzen du: «Beste sasoi batzuetan, agintari

en nagusitasunaren kontra konspiratzen zen. Orain ogibide berri bat dago, agintarien alde konspiratzea» (650). Biolentzia sinbolikoarekin ez da biolentzia hori arina denik ulertu behar («espirituala», «ideologikoa soilik»). Biolentzia disimulatua

Nazioaren definizioko elementu (posible) gisa gabe, Sarrionandiari oroz gain interesatzen zaiona kontzientziaren ekintzarekin lotura da

da, zuria, baina aginpekoen kontzientzien hertsaketa zindoa, biolentzia fisikoa bezain benetakoa, askotan eraginkorragoa (645). Kontzeptuaketa, terminologia politikoki korrektoa, ize-nematea (ik. 65, 91-92, 115, 655, 683, 687, 701), mapak (115), diktatuz, hizkera eta pentsamendua eta atxikimenduak manipulatzen ditu; hots, errealitatea sortzen du Estatuak («estatuaren jabeek monopolizatzen dute [...] gauza bakoitzaren izena», 488). Estatuaren jardun guztian ez ezik, biolentzia sinbolikoa haren existentziaren beraren –antolaketa- oinarrietan bertan dago. Teorian Konstituzioa egon aurretik ez hiritarrik, ez «naziorik» dago, gizateria amorfoa eta norbanakoak bana baizik ez. Konstituzioak jendeari hiritarren kategoria eta eskubideak ematen dizkio, eta bera eta bera bakarrik izatea agintzen du hiritar guztien babes. «Baina hori aldarrikatzen duena Espainiar Nazioa da, hau da, nazioa den eta nazioa izan daitekeen bakarra». (Printzipioetako beretako korapilo horretaz badago azterketa bat, jaramon handirik inork egin ez diona, uste dut, baina oso polita: Arregi, X., *Herria, hiria, nazioa. Zibilismoaren sustraiak*, Pamiela, 2006).

Herriari nazioa, monarkia eta Ejertzitoa ezartzen zaizkio, beste gauzen artean. Konstituzioan, alde aurretik dekretatu eta osatua da nazioa, ukiezina, monarkiaren eta Ejertzitoaren, oligarkiaren eta kristautasunaren babespean mendetan eraikitako nazionalismo intolerantearen segida (399).

Hemen nazionalisten eta ez-nazionalisten gaurkotasuneko polemikan pulunpatzen da berriro.

Harrigarria da ‘patriotismo konstituzionala’ aldarrikatzen dutenek euren burua ez-nazionalistatza definitzea, Konstituzio espainola literalki nazionalismo espainoleko deklarazio bat deanean. Espainiako beste nazioak ez errekonozitzea ez da nazionalismo espainola xumetzea, baizik gandortzea.

Beste ikuspegi batetik ere, ‘patriotismo konstituzionala’ harrigarri gupidagarria [da]. Nola zimendatuko dituzte patriotismoarekin lotzen diren kultura eta emozio konpartituok Legearen obediencia? Ez da eroso izan behar Legeak agintzen duena izan behar izatea (648).

Beste toki batean berriro:

Bitxia da batzuek ‘nazionalisten’ eta ‘konstituzionalisten’ artean egiten duten bereizketa. Konstituzionalistak nazio bat proklamatzeko bere konstituzioan. Nazionalistak konstituzio bat nahi du bere nazioarentzat. Konstituzionalista, konstituzioko nazio parametroen aldagarritasuna ametitzen ez badu behintzat, nazionalista da. Nazionalistak, naturalki, konstituzionalistak dira (652).

Konstituzionalisten logika estrainoarekin jarrai zezakeen: euskal naziorik ez omen dago, baina nazionalistak izatea egozten zaigu, etc. Estatu moderno jakobinoak bere eta hiritar bakarraren artean tartekorik ez du onartzen, naziorik-edo (Elizak-eta, erakunde teoriarik ‘ez politiko’ batzuk, berari komeni bazaizkio onartzeko problemarik ez duenak!). Erraz ulertzen da: kontzientzia kolektiboak (hobeto legoke autokontzientzia esatea, Renanek majo probetxatu zuen Lazarusek egin zuen distinkzioa aintzat hartuz) eta ezagutza moduren baten nahiak komunitatea nolabaiteko subjektu politiko bihurtzen baitu besteren aurrez aurre, Foruen zina esijitzen zuen euskal herri zaharrean bertan ikusten dugunez –bazuten, hortaz, subiranotasun modu baten kontzientzia–. Posibilitate hori aldeztetik ukatua edukitzeko, hiritar-tasunaren mistizismo bat matazaten da, Estatuak ez beste edozein instantzia kolektibo norbanakoarentzat mehatxu gisa agertaraziz. Eztatanda klasiko honetan ere buru-belarri sartzen da gure autorea:

Indibiduo abstraktuaren eta eskubide indibidualen argudioa botere erlazioak disimulatzeko erretorika legez erabili da [...]. Eta eskubide kolektiboak ukatzean, multzo horretako partikular bakoitzaren eskubide indibidualak urratzen dira (380).

Nazioa bera eta bera bakarrik izateko Estatu moderno demokratikoaren burujopeak gaizki eramaten du bestelako edozein azpitalderen nazio kontzientzia propiorik, eta estigmatizatu eta erroiztu egin gura izaten dizu hori, hala nola naziotasun aitortza edo nazio-estatu propioa gura luketen euskaldunen eta amazigen aspirazioak.

Nagusi den identitatea hiper-identitate bihurtzen da, bere burua unibertsaltzat harturik eta bere eremuan beste 'identitate kolektiborentzako' lekurik utzi gabe, ez bada sub-identitatearen mailan. Euskaldunen identitate kolektiboa, edo amazigena, inkonpatiblea da halako hiper-identitate batekin, sub-identitate izaera ametitzen ez duten artean behintzat (488; Estatuaren 'antietnizismo' horretaz, ik. gehiago in 380-382).

Zu ez zarela espainola, esaten baduzu, «zein da zure pasaporte?» aurpegiraten dizu bertan espainoltxoak. «Identitate etniko edo nazionala –darantzuio Sarrionandiak– ez da politikoan eraman daitekeen zerbait, estatuek talisman bihurtu duten arren nortasun agiria» (380). Identitate ukatuak ez dira nazionalak bakarrik, era askotako gutxiengoen identitatea ukatzen edo zafutzen da: homosexualak, etab. (493-494).

Identitate indibidualaz eta kolektiboaz

Diskurtso demokratiko arruntean, askotan identitate indibidual pertsonala eta identitate Nazio-Estatala besterik ez ezagutu guran, identitate pertsonalaren uko totalitariotzat belzten da identitate kolektibo herri-nazionala. Azkeneko bion artean ez dagoela kontraesanik, baizik ere biok ezin direla bata bestea gabe eman, kontrastatzen du Sarrionandiak.

Gizakia ez da zarratua, ez dago *homo clausus* hutsik. Identitate indibidualean identitate soziala integraturik dagoela esaten dute, Sigmund Freudekin, psikologo eta soziologo guziek (377).

Gizaki autonomo hori ez da bakarrik bizi, ez ditu bakarrik hartzen erabakiak. Memoria, irizpide eta proiektu kolektiboetan parte hartuz, besteekiko harremanetan mugitzen da, nahi duenean horietatik aldentzeko (377).

Identitate indibiduala 'identitate soziala' da, zentzu guzietan. Identitate edo nortasun indibidual horrek forma kolektiboak hartzen ditu; baina alderantziz ere esan daiteke. Pertsonaren izaera ez da jarauntsia eta kolektiboa soilik, aukera pertsonalaren ondorio ere bada. Pertsona ez da unidimentsionala, bakoitzak hainbat izaera du: linguistikoa, sexuala, erlijiosoa, soziala eta dena delakoa nahasten da edonoren nortasunaren labirintoan (377).

Nortasuna edo identitatea bata bai, baina anizkuna da beti, pluralitate baten sintesia. Harmonia musikala bezala. Nahierantsu bariatu daiteke eta aberastu. Kakofonia batzuk ez da problema; problema monotonía izan liteke. Ez da problema pertsona bakoitzak edo herri/nazio bakoitzak bere identitate modu diferentea izatea eta landu gura izatea. Estatu modernoak identitate kolektiboetako bat nagusiarazi eta guztiei inposatu egin ohi du identitate bakarra bezala, unibertsala eta beharrezkoa, eta horrekin kointziditzen ez duena zirt ala zart erabaki behar izateko atakan jartzen du. «Zapalketaren sareaz kontzientzia hartu eta boterearen eta agindutakoaren parte ez sentitzea askatasunaren hatsarrea da» (495).

Nazio kontzientziaren gorabeherak

Nazio kontzientziak, historikoa delakoxe, garapen mota edo agerkeria ezberdinak aurkez ditzake, eta bere gorabeherak ibili behar izaten ditu.

Kontzientziaren joanetorrietan faktore inportante bat gerrak izaten dira beti, hala erliebatzen du Sarrionandiak amazigentzat bezala euskaldunentzat. Hegoaldeko euskaldunak «frantsestadorekin hasi ziren kontzientzia nazional espainolez betetzen» (360), irakurtzen dugu.

Hegoaldeko euskaldunen espainolizazio prozesuko beste momentu seinatuak 1859-60ko Marokoko gerla eta 1868-78ko Kubakoa izan ziren [...]. Hurrengo gerlak ere Marokon eta Kuban, berriz ere hipernazionalistak izan ziren, eta horrela hartu zuten euskaldun askok (362).

Historian zehar ez bai eta eztabai artean bidegiten baitu, kontzientzia kolektiboa, nazionala gure kasuan, indibidua bezalaxe, izan liteke «lauso» (376), kontraesanetan karamilatua ere bai, zenbait kondizio politikotan bereziki. «Imajinatzekoa da Franz Kafka [judu, bohemiar-txekiar, austro-hungariar, aleman], trenean doala, militar alemanak nor den galdetzen dionean. Eta bera, zehatz erantzuteko gauza ez dela» (379). Iparragirrereren «ara España!»-n ikusten

denez, XIX. mendean euskaldunongan arazorik gabe eman zitezkeen oraindik elkargainka naziotasun foralaren kontzientzia eta naziotasun espainolarena, subjektutasun politikoaren aitortza ziurra bietan barneartzen zela (ez batean bai eta bestean ez, edo batean kulturala eta bestean politiko), balio diferentearekin noski batean eta bestean.

Berehala, orde, A. Campionek, Arana Goirik, etab., eragindako birkontzientziapenaz:

Euskaldun asko beste nazio batekoak hasi ziren sentitzen, nahiz eta beste nazio hori oraindik ez existitu [?]. Izena bazuen, izango zen [...]. 1909-1921eko Arrifeko gerlak [...] euskaldunen iritzi antiespainola eta independentziaren aldekoa indartu zuen. Gerlak, ideiak erradikalizatzeko ahalmen horrekin, kontzientzia espainol ultranazionalista eta euskalduna ere hanpatu zuen, aldi berean, euskaldunen artean.

Joera bikoitz horrek 1936ko gerla zibilean egingo zuen talka (362-363).

Immigrazioaren faktorea maiz aipatu da: Bizkaiko industria-lizazioa eta Arana Goiriren antimaketismoa, etab. Emigrazioarena nabarmentzen du Sarrionandiak. Sorterritik urrun, euskaldunak, probintziak nahiz etxeko Estatu mugak ahazturik, etorki guztietakoak elkarretaratzen ziren. «Nor bere kanpandorre alboan geratu ziren euskaldunen artean baino lehenago moldatu zen kontzientzia nazional euskaldun hori urrunean, zortzigarren probintzia horretan» (372). (Ausaz ez da oso bestela izan Erdi Aro berant edo Modernia goizean etxetik urrun joandako estudiante eta merkatariekin).

Arana Goiriren arrazismo sonatu, kazeta eta tertulia espainoletan arramantza gaitzetako hori dela-eta, punturazio hau dagi Sarrionandiak:

Sabino Aranaren arrazismoa *hispanofobia* zen. Kriterio arrazistak ohikoak ziren sasoian, ez zuen arraza batzuk biologikoki besteak baino hobeak direnik eta hagatik arraza aurreratuok arraza atzeratuak menperatzeko eskubiderik zutela sostengatzen. XIX eta XX. mendeko enpresa inperialista askoren atzean zegoen arrazismo horren kontra jardun zuen, gizajendeak bakoitza bere

gisa libre bizitzeko eskubidearen alde. Baina Sabino Arana oso antiespainola zen, Espainiak beste herriei eta bereziki euskaldunnei aske bizitzeko eskubidea kentzen zielakoan, eta antiespainolismo hori termino arrazistetan formulatu zuen.

Sabino Aranaren nazionalismo eredia judaismoarenaren antzekoa zen: erlijioa arrazak sostengatua herrizat (637).

Beste puntu batean, Sarrionandiari ez zaio gustatzen historiaren manipulazio nazionalista, baina, Juaristiri-eta aludituz, Arana Goiriren defentsan ateratzen da berriro:

Espainiar *inteligentsia* konbentziturik dago euskaldunen ‘tubalismoaz’, hainbestetan errepikatu dutenez gero. Tubalismoaren bibliografia aztertzen duenak ikusiko du tubalismoaren sortzailak ‘nazionalista espainolak’ izan zirela, nolabait esateko anakronismo eta guzi. Andres de Poza edota Esteban de Garibai, esaterako [...]. Ostera, Sabino Aranak gaia parodiarako baizik ez zuen ukitu («*Llegó, pues, Tubal con sus mujeres, hijos, nietos, bisnietos...*»). Eta euskal nazionalismo modernoarentzat Tubal pertsonaia ezezaguna da. Nazionalista espainol betiko edo konbertsoen gai faboritua da, mitoa sortu behar duten arren desmitifikatu orduko. Txorimaloaren falaziaren adibide perfektua (684).

[Arraza gora eta arraza behera, arrazismoaz mintzatzekotan honezkero bereizketaren batzuk komeniko liratekeela ematen du. Renanen konferentziaren osteko solasean lau motaren bereizketa inprobisatu nuen Donostian: 1. Xenofobia edo arrazismo unibertsala, gizaberearen eboluzioak gure defentsarako itsatsi digun arrotzarenganako mesfida edo alerta jarrera naturala. Denok gara nolabait xenofobo eta arrazistak. 2. Tabernako arrazismoa esan genezakeena, erdeinuzko aurreiritzi oies eta baldarkerietakoa (berdin da ‘moroekiko’ ala emakumeekiko). 3. Erlijioso edo morala, berak krimen gutxi egin ez duena historian: beste arraza (jende) horiek ‘gaiztoak’ dira, moralki lorrinak. (Arana Goirirenak tipo honetakoa dirudi). Gisa horretako arrazismoa mugatua, ‘arraza’ konkreturen batzueganakoa soilik izan ohi da, batetik; bestetik, norbere arrazak askotan ez du besterik adierazten familia baino –‘odola’ edo ‘zortzi deitura garbi’ esaten

dena-, h. d., funtsean 'ekandu onen' transmisioa, tradizioa (moralaren gordelekua). 4. Gaur arrazismoa stricto sensu kontsideratzen dena, 'zientifikoa', biologikoa jeneralean, gizadia arrazatan eta arrazak euren balio natural (intelektual, moral) suposatua arabera mailatan hierarkizatzen dituen, beheeren dominazioa eta batzuetan suntsidura bera ontzat emanez. Horrelakoa da Renanen arrazismoa].

Nazio kontzeptuaren historikotasunaz

Ongi da: nazioa ez da berdin Estatuak, ez da berdin nazio kontzientzia. Orduan, zer da nazioa? Kontzeptua behelainotan dago, irakurzaleak denetarik aurkitzen dizu gaur liburuetan. Erreparatxo bat egiten badugu: nazioa tradizionalki komunitate linguistiko, kultural bat da. Hizkuntza eta *ethnos* (gr.) edo hizkuntza eta *natio* edo *gens* (lat.) berdinketa ohikoa da bai antzinate klasikoan eta bai tradizio judu biblikoan. Hala transmititu du Erdi Arora San Isidoro Sevillakoak: Babelgo hizkuntza nahasketatik sortu dira nazioak. Hizkuntzetatik hain zuzen ere nazioak eta ez alderantziz: «ex linguis gentes,

non ex gentibus linguae exortae sunt» (*Etymol.* IX, 1, 14). San Isidororen garaian agerikoa zen jadedagoneko hainbat nazio diferente zegoela hizkuntza berdinekoa (ez ziren ibili zaharrak Iberian barrena suabo, bandalo, alano, bisigodo, nazio diferenteak mintzaira berekoak); baina haste-hasteen hizkuntza bakoitzak nazio baina osatzen zuela, insistitzen du:

Ongi da: nazioa ez da berdin Estatuak, ez da berdin nazio kontzientzia. Orduan, zer da nazioa? Kontzeptua behelainotan dago

«initio autem quot gentes, tot linguae fuerunt; deinde plures gentes quam linguae, quia ex una lingua multae sunt gentes exortae» (IX, i, 1). Erdi Aroko autoreetan lexiko berak segitzen du. Ximenes Radakoan, adibidez, berak Noeren ondorengoez diharduela: nagusi bakarraren tirania saihesteko («ut Nemroth

tirannidem evitarent»), «divisi sunt in linguas et nationes» (*De rebus Hispaniae* I, 3, 12; baskoin eta nafarren nazioa aipatzen du hizkuntza/nazio banatuon artean). Nazio edo hizkuntzaz mintzo da guztiz naturalki Tomas Akinokoa, etab. Nazioa eta hizkuntza berdintzea munduko ohikoena izan da mendebalean, ez Alemanian bakarrik (Kant, Herder, Humboldt, etab.).

Kontzeptuaren nahasketa Modernian hasi da, sartaldeko monarkia eta Estatu sortuberriekin batasun ertarotarra apurtu denean. Nazioarekin askotan ez da ulertuko hizkuntza/herri natiboaren masa, baizik erregea eta noblezia armadunaren elitea, horiek jatorriz hizkuntza/nazio arrotza eta konkistatzailea baitira (Frantzia, Ingalaterra), horrela erresuma bi 'arrazatan' partiturik dagoela. Egoera sozial honetan nazioa erregean eta aristokrazian inkarnatuko da (arrazan), herri/nazioak (hizkuntzak) ez du esanahi politikorik. Poliki-poliki 'arrazatza' konkistatzaileak herri/nazioaren hizkuntza beretu du. Baina bulgareak hizkuntza idatziak bilakatu direnean, frantsesa 'erregearen hizkuntza' da, eta Gortekoa deklaratu da 'hizkera ona': «la façon de parler de la plus saine partie de la Cour», dio Vaugelasek (*Remarques sur la langue française*, 1647), eta hori inposatu da hizkuntza nazionalizat. Bai nazioa eta bai hizkuntza nazionala, Gortea da finean. Berriz ere tradizioko «natio seu lingua» kointzidentziaren esaldia egikaritzen da, baina iruntzitarra orain: hizkuntza/herriak eta arrazatza/nazioak Estatua osatzen dute (Leviatan); tiranoa bera da nazio eta hizkuntza. Gero Iraultza etorri da eta iraultzaileen nazio nazionalista eta jakobinismo linguistikoa. Frantziako usadioan nazioa eta Estatua/hizkuntza batbera bilakatu da.

Aldiz herrialde germaniar eta eslaviarretan (Krimeako eta Ukrainako 'hizkuntza/nazio errusiarreko' probintzien arazoan egunotantxe dakusgunez), Italian, Ingalaterra ere gehien-gehienbat, XX. mendera arte hizkuntza/nazioaren kontzeptu tradizionala gorde da. Hizkuntza/nazioaz jarduteko tenorean ez dago nazioaren kontzeptu frantses edo alemanik, baizik ere betiko eta tradizional mendebalean amankomuna, alde batetik (Renanek ere beti baliatu duena, 1882ko

konferentzian eta haren inguruko testuetan izan ezik), eta bestetik frantsesa, historia nazional eta interes nazionalista oso frantsesengatik nazioa eta Estatuak identifikatu duena, eta espainolek berenganatu nahi dutena.

Zergatik agitzen da nahaste-borraste totala, hala ere, nazioaren arazoak mintzatzea, eta ez Sarrionandiaren liburua? Arazoa Estatuak jarduterakoan dago. Gaurko nahasketa eragin duten faktoreak ezberdinak dira, ingeles eta frantsesek euren historiagatik hizkuntzan zegoen anfibologiaz gainera. XX. mendeko bi Mundu Gerren inguruan eta deskolonizazio prozesuekin batera sortu diren erakunde 'inter-nazionalen', Estatuak adierazteko Nazioak esatea zabalduz joan da (Nazioen Liga, Nazio Batuak, etab.), Estatuaren beren interesagatik, berak

Zergatik agitzen da nahaste-borraste totala, hala ere, nazioaren arazoak mintzatzea? Arazoa Estatuak jarduterakoan dago

baino beste errealitate politikorik aintzat har ez dadin. Hirugarren Mundu deskolonizatuaren Estatu independente berri nazioanitzek naziook (etnikak) neutralizatzeko xedeak praktikatzeko duten antinazionalismoa bereziki salatzen du Sarrionandiak (380-382). Kontrol politikoa lexikoaren kontrolerik hasten da (oroit izenematearen garrantziaz aipaturikoa). Espainia eta Frantzia ez dira egunotantxe adibide txarrak: Kataluniak ezin dio inola ere bere buruari nazio iritzi, etab.

Zerikus hurbilagoa gure gaiarekin nazioaren eta nazionalismoen ikerketan guztiz arruntua dagoen bi nazio kontzeptuen klixia da. Sarrionandiak, tentuz eta zentzuz, kasurik ere ez dio egin. (Barka sinplifikazio askotxoak laburtasunaren amorez).

Nazioak modu batean zein bestean mintzatu, nazioaren teoriaren bat beti konprometatzen duzu. Sarrionandiak badaki hori eta, arazoa datorrenean, bera ez baitago eskrima teorikoetan interesatua, izkintxo bezala egin eta beste maila batera pasarazten gaitu. Ondo egiten duela, uste dut. Eta uste dut, funtsezkoa dela horri erreparatzea, eztabaida teorikoak

saihesteko erabakiari alegia, nazioaren arazoan Sarrionandia nola mugitzen den eta haren proposamen batzuen zentzua zein den segitzeko.

Nazioaren teoria konpleto bat, hortaz (zer izan liteke hori?) edo definizio akabaila bat, eskuliburu-etako maneran, ez du eskaintzen, inon ez du bilatzen ere. Hurbilketak probatzen dira, problemaren unean uneko haztamuak, perspektiba ezberdinen esperimentatzeak behin eta berriro. Bi kasu aipatuko dut. Aurrena «Nazionalismoa zer den» atala da. Frase honekin hasten da: «Nazionalismoa zeri deitzen zaion zehazteko, Ernest Gellnerren eskema onar daiteke abiapuntutzat» (392). Autore horren ikuspegian nazioa eta nazionalismoa fenomeno modernoak dira, iraultza industrialarekin agertuak. Bietan lehena nazionalismoa da; h. d., nazionalismoa ez da nazioaren ondorioa, baizik alderantziz, nazionalismoak moldatzen du nazioa. Gellnerren teoria azaldu eta hurrengo orrian irakurtzen dugu: «Badira Ernest Gellnerren eskeman argiak ez diren aspektu batzuk edo, sinpleki, okertzat har daitezkeenak». A.D. Smith, W. Connor, eta abarren posizioak azaltzen segitzen da. Oin-ohar txit irakurgarri batean Josep L. Llobera katalanak, kontrara, nazionalismoaren hastapenak Erdi Aroan kokatzen dituela, jakinarazten digu; ukatu egiten duela nazioa nazionalismoak asmatu duena, etab., eta nazionalismoaren hastapen modernoa «gizarte zibilaren» ekarpenetzat esplikatzeko duela (646-647). Beste orri batzuk geroago, azkenik, Renan «boluntarista» aipatzen da:

Renanek, nazionalista frantsesa izanik ere, konprenitzen zuen Frantziako mugak ez zirela naturalak ez derrigorrezkoak. Nazioa ez zela halaberhar geografiko, etniko, erlijioso edo linguistikoa, baizik ideia politiko bat, eta nazionalismoa ideia horretan parte hartzea zela, *modu librean* (404).

Kasi ezinbestekoa zirudien hor bi kontzeptuen topikoa aipatzeak, baina bera, definizioen kontua bazter utzi eta, bidean aurrera doa. Gellner solas kritiko baterako abiapuntua izan dizu, ez besterik.

Ez dago dudarik, industrializazio eta merkaturen gatazkarekin nazionalismoa bidutzi edo munstro berri bat bezala gailendu da historian, eta interes eta perspektiba horrekin abordatzen bada nazioen arazoa, ez dago objektuorik. Nazio eta nazionalismo ororen teoria gisa aurkezten bada, aldiz, monarkia Luis XIV.ak edo antisemitismoa Hitlerrek asmatu zutela defendatzea bezalatsu dirudi. Era berean, nazio arazoaren arloan sartzeko (eskolan, adibidez) zilegizkoa izan liteke bi kontzeptuen esaunda komuna hartzea abiapuntutzat –gero seguruenik baliagarritasunik eskasena ebidentziatzeko izango bada ere–. Izan ere, kontzeptu horiek polemikoak baitira, ez heuristikokoak; frantsesek eurentzat eta etsaiarentzat asmatuak, biak frantsesak, testuinguru historiko jakin baten perspektibatik konprenigarriak. Horrela ulertu ezker ez dago arazorik. Zilegizkoa ez dirudiena da, bi kontzeptu dagoela eta, hori argumentazioaren oinarri bihurtu, praktikan bi kontzeptuon zerbitzu intelektuala a priori bata onetsia eta bestea gaitzetsia edukitzea besterik ez baita. Beraz, Renan aipatu bai, baina bi kontzeptuen topiko obligatuari Sarrionandiak ez dio jaramonik egiten. Berari hemen benetan axola zaiona autodeterminazio eskubidea da, «eskubideak izateko eskubidea» (401), eta nazioaren teoriak hartarako bide hainean interesatzen dira. Renanen nazio kontzeptuan ere, hortaz, berari zinez inporta zaiona aipaturiko esaldiaren bukaeratxoan ikusten da: Estatuak hala Konstituzioak gorabehera, ideia nazionalen parte hartzeko moduaren librea da nabarmendua. Inoren frantsesa izan ala espainola izatea «nahierazkoa izan behar» da; katalanek edo euskaldunek zer izan gura duten, eurek erabaki behar dute libre-libre (389). «Autodeterminazioa da nazionalismoen arteko gatazkak soluzionatzeko metodo demokratikoa, eta kontratu soziala berritzatzeko prozedura logikoa» (404).

Bigarren adibidea Renanen konferentziako prozedura imitatzen diharduen batekoa da: nazioa zer den itauna, aber-tzaletasunaren arrazoiak zeintzuk diren edo hark nola justifikatzen duen bere nahia, bihurtzen da (independentzia nahia, esango dugu oraingoz); eta arrazoion araketa, zer ez

da nazioa? bihurtzen da. Eman izan diren edo litezkeen argumentuen gainbegiratxo bat egiten du, banan-banan denak ezestuz dihoala (antza): historiaren arrazoaia, geografia edo lurraldearen arrazoaia, hizkuntzaren arrazoaia, arrazoi sozial-proletarioa (behin bateko «hemen lan dagiten guztiek osatzen dute euskal nazioa» hura), arrazoi sentimentalak, bizikidetzaren arrazoaia («unidad de destino en lo negativo» amankomunaren antzeko zerbait). «Erresuma mediebal bat ezin da inongo emantzipazio asmoren erreferentzia izan [Nafarroa]». «Nazioa ez da lurra, baizik jendea». «Arazoa ez da euskalduna izatea, baizik euskara baztertu duten estatu biren azpitik libratzea». «Nazioa ez da nonbaiten bizitzea [lan egitea], baizik nonbaiteko politikan parte hartu izatea». Euskal Herriaganako eraspen sentimentalak, «ondorio politikorik atera gabe», ez du deusetarako balio (509-510). Eta segida-segidan: «Independentziaren alde mila arrazoi dago [...], bakoitzak izango ditu bereak» (511). Hau da, arretaz irakurri ezkerro, aurreko ezespeneekin aditzera ematen zaiguna da, egon argumentu horiek denak bai eta beste asko ere bai badagoela, baina jokia jokutzen praxiaren mailan ari garela, ez arrazoienean. Hori garbi lagatzen dute hurrengo lerroek. Baina horiekin jarraitu baino lehen, beste parentesi batean pausatzea komeni zaigu historia dela medio.

Nazionalismoa eta historia

Historiaren inguruan polemika dago gure artean. Bestetik, Europako 'Aro nazionala' esango genukeenean bezala (XIX-XX) historia gizarte zientzietan oinarritzakoa honezkero ez bada ere, soziologiak destronatu (zirkulu batzuetan Hegel lacanizatuak agian), irakurzaletasunari soegitea aski da, irakurgai historikoentzat euskal jendearengan zinez dagoen afizioa ziurtatzeko.

Dena den, historiak egiten den zenbait erabilera ez ei da Sarrionandiaren gogoko: «Historiaren interpretazioaren nolana hikasunaz aparte, historiaren bidea jarraitzea bezain

arrazoizkoa eta bidezkoa izan daiteke historia aldatzea», protestatu du (509-510). Historiak ez du balio argumentuen arsenal gisa, ez digu arrazoia ematen edo kentzen. Puntu honetaz badago liburu txiki zoragarri bat, xarmenta bezain mamitsua, abertzaletasunaren eztabaida gazteaz interesatu guztiei bihotzaren bihotzetik gomendatzekoa: Leoné, S., *Euskal Herri imajinario baten alde*, Elkar, 2008. Gaztelaniazko bertsiio polita: «Euskal Herria existe porque hemos sido capaces de imaginarla», in: *Garaia. Cultura y sociedad navarra* 1, 2012, 3-10. Hau da: etorkizuna erabaki behar dugu; eta biziok zein politika erabaki behar dugun gaur, ez digute erabaki hildakoek atzo! Eko baten antzera entzuten da Leonéren ironia M. Barrèsen eslogan dohakabeari: «la terre et les morts» («une patrie est fondée sur les morts et sur la terre»), hori bera Renanen nazio kontzeptua baino ez dena jatorrian. Ezin dugu gure pentsamendua eta sentimentua iraganaren jopu estekatu. Bozkatu guk egiten dugu, ez arbasoek guregatik. «Nazioa eraikitzeko eskubidea borondate kolektiboaren ondorioa da, ez historiarena» (509), irakurtzen diogu Sarrionandiari. Abertzaletasunaren legitimazioa ez dago iraganen, ez dugu historia teologia nazional bihurtu behar. Ez da euskaldunek antzinenetik hizkuntza propioa izatea, behiala munduko demokratenak izana edo Orreagan Karlomagnoren tropak abarrikatzea, gure askezaletasuna gaur justifikatzen duena.

Bestalde, ordea, ongi dago historia nazionalista espainola ez ifrentzuz jartzea euskal historia nazionalista batean: XIX. mendetik geu lekutuak ez bagara, bera da aspalditxo guregandik lekutua. Ongi dago kritikariengan pentsatzea eta neurtuak izatea gure arrazoiengan. Kontzeptuetan zehatzak, historiarekin erabat errigortsuak. Moderatuak esijentzietan. Ongi dago gure posizioa total razionalizatzea (kritikarien mirabe eternal jarraitzeko arriskuarekin). Bestalde, baina, nazioa bezalaxe, historia ere azken finean asmatu egiten da, eta asmaketa moduak zientzietatik mitoraino asko daude, denak legitimoak bakoitza bere modura (ik. P. Veyne, beste askoren artean). Historia izan genezake espilu bat («moroak gara?»).

Lagun lezake oraina argitzen, ulertzen, gure egoera beste batzuekin konparatzen. Irakatsi ziguten historiaren kontrai-kasten lagun lezake. Bilakabide posible galduen arrazoiak ikasten. «Oraina betetzeko eta etorkizunari zentzua emateko» historia beharrezkoa da (506). Historia moduren batean 'magistra vitae' izan ahal izatea, alde aurretik ez litzateke baztertu behar. Beste gauza bat da, ikasi baino gehiago berari irakatsi nahi izaten ez ote dugun. («Herrien historiatik ikasten duguna da, herriek ez dutela historiatik deus ikasi», etsitzen zuen Hegelek). Ez da antirrazionala, ez irrazionala, kaleak artelanez eta floraz edertzea, hiriak ekologiaz bizigarritzea, mendiak poesiaz beztitzea, errekek ipuinez, iragana legendaz, etorkizuna utopiaz. Historia nobelatzea, mitifikatzea. Unibertsoa nola beztitzen dugun, hala janzten gaitu berak; mundua eginez egiten dugu geure burua. Munduan geuk ipini dugun borondate eta emozioa da, berak itzuli eta emango digun borondate eta emozioa; hots, kontzientzia.

Ez da antirrazionala,
ez irrazionala, historia
nobelatzea, mitifikatzea.
Unibertsoa nola
beztitzen dugun, hala
janzten gaitu berak;
mundua eginez egiten
dugu geure burua

Izan ala egin?

Nazioa eta kontzientziaren, nahiaren haria birrartu dugu. Liburua irakurtzen jarraituz: nazioaren aipatu 'arrazoiak' (ezaugarri objektiboak esan ohi direnak funtsean) bata bestearen ondoren ezeztu dituenan, Sarrionandiak sost konklusio honekin ezustetzen gaitu:

Nazioa ez da izate bat, egite bat baizik. Ez dago alde aurretik determinatuta. Politika egitea, etxea eraikitzea bezala, gogoia eta jarduna da. Eraikitzen ez den artean ez dago ezer, zentzu politikoan behintzat. Euskal nazioa ez da eginda dagoen zerbait, egiteko dago. Euskaldunak, besteak bezala, egiten dutena izango dira (511).

Nazioaren arazoan diskurtsoa aldaraztean dagoela dirudi Sarrionandiaren ahalegin behinena. Planoak aldatzean, kontsiderazio teorikoetatik praxiaren gogoetara.

Nazioa ez dago, egin egin behar da. Nola? Desagun: nazioa ez du kontzientziak egiten, baina kontzientziak eta nahiak egiten du nazioa subjektu politiko (eta perspektiba politiko horixe hautatu bada solaserako –maizenik hala egiten da– nazioa kontzientziak egiten duelako suposizioak balio du). Gure kasuan, gainera, zentzu are erradikalagoan balio du: nazio triskilatua gara eta nazioa birregin nahian dihardugu lanean eta borrokan. Kontzientzia eta borondatea behar da euskara ikasteko, gurasoek ezinda haurrak euskalduntzeko, folklorea zaintzeko, euskal kulturaren eta letretan murgiltzeko, klandestinitatean sartzeko, politikari ekiteko..., prepotentziari ez makurtzeko, ez etsitzeko. Nazioa egin egiten dena baldin bada, egia da autokontzientzia nazioaren iturrian eta oinarrian dagoela.

Nazioaz eta Estatuaz

Zer esan nazioaz eta Estatuaz? Maiz irakurtzen da, kasu batzuetan Estatuak egin omen duela nazioa (Ingalaterra eta Frantzia aipatzen dira), beste batzuetan nazioak egin duela Estatu (Alemania). Goitik beherako eta behetik gorako naziogintzaren bi eredu historikoak izango lirateke. Baina nazioak Estatu eraikitzeak berez ez du ‘naziogintzarekin’ zerikusirik (berdin izan liteke nazioaren desegintza). Aparte, jakina, Zurich eta Innsbruck eta Brixen, esaterako, nazio alemanekoak, baina Italia, Austria, Suitza Estatuetakako hiriak direla. Ez dago ‘bi eredurik’.

Nazio kontzientzia politikoaren jomuga tradizionala independentzia izan da, Estatuaren jabetasuna (burujabetasunaren adieran) –nazioaren eta Estatuaren arazora itzuli gara honekin–. «Euskal nazionalismoak –irakurtzen dugu–, nazionalismo espainolak edo frantsesak bezala, irizpide teritoriala du eta, logikoki, independentzia nahi du» (404).

Estatuak boterea esan gura du, dominazio eta kontrol soziala. Nahitaez Estatua itsusia da beti. Horregatik batzuek ez dute euskal Estaturik nahi. Zer duda, euskal Estatuaren edozein ideia da kritikagarri. Euskadi burujabe bat ez litzateke askatasun, berdintasun eta haurridetasunaren parabisua izango. Hala ere, munduko kritikagarriena neuretzat ezein kritikarako ezein bide eman ez lezakeen ederraren ederrezko proposamen batean errefuxiatzea izango genuke. Ez duelako zinezko ezein posibilitate eskaintzen. Nirvanako falazia. Ederrenaren eder hori pentsa daiteke, eta beti pentsamenduan izatea komeni da, kantiarki gure jokamoldea uneoro gidatzeko. Ideia arauemaile gisa, inoiz ez errealtatearen forma bezala. Terrorean amaitu gura ez bada. «Le mieux est l'ennemi du bien» esan ohi da Voltairerekin.

Beste arrazoi bat euskal Estatuaren aurka bozgoratzen dena, aro postnazionalaren esames gezurrezkoa da (506-509), hori XIX. mendekoa omen dela eta euskal Estatua nahi luketenak atzokotzat deskreditatuz, Estatuaren gaindipena omen dena Estatu espainolaren baiespen bihurtuz.

Puntu honetan Sarrionandiaren gogoetan bi momentu bereizi behar da: bat, euskal Estatu baten kontrario espainoliste-kin polemizatzen duena; bigarrena, euskal Estatu batez berak pertsonalki ohartarazten duena. Ohar polemikoetatik hasiz:

Estatu bat antolatzeko euskaldunen ideia hain patologikoa baldin bada espainolentzat, zergatik antolatu dute beraiena? Eta zer dela eta mantentzen dute nazio-estatu hori hainbesteko grinaz eta arduraz, non lur zati bat kentzea ere laidoa iruditzen zaien.

Euskaldun askok euskal estatu bat nahi izatea arrazionala dela, ez patologikoa, edozeinek ulertzeko modukoa behar luke[ena] da berez. Espainolek bakarrik ez, beste herri batzuek ere badute euren estatua, eta arrazionaltzat eta normaltzat hartzen da. Espainolek beste edozeinek baino hobeto ulertu beharko lukete herri batek estatua izan nahi izatea, beraiek estatu bat dutenez gero, eta estatu hori babestu nahi dutenez gero.

Patologikoa, izatekotan, bestearen iritzia haintzat ez hartzea da. Bestearen erabakimena ukatu eta, gainera, norbera benefaktore gisa agertu nahi izatea. Horixe da umeekin eta eroekin egiten dena. Eta salbaiekin (402).

Estatua gainditua egon ala ez egon, demokrazia gainditua ez dagoen artean herrien askatasun eskubidea ez dago gainditua. Autodeterminazioa ez da kontzeptu nazionalista, eskubide demokratikoa baizik (404). De fakto, baina, ukatu egiten da eskubide hori. Hori onartzeko, izan ere, Estatu demokratikoak demokratikoa izan beharko luke –«herritarren erabaki askearen ondorioa»–, eta ez da. Estatua historikoki biolentziaren eta inposizioaren ondorioa da eta jarraitzen du izaten bere egitamu guztian.

Nola izango da ba nazio-estatu demokratikoa, pertsonak zein estatutan parte hartu nahi duen aukeratu ezin badu? Zertan har daiteke nazio-estatuaren sistema demokratikotzat, herriek ezin badute beste nazio-estaturik eratu? (508).

Horrekin ez da ulertu behar bera besterik gabe euskal Estatuaren alde dagoela.

... euskaldun gizajoek –medio gutxi eta imajinazio gutxiago– ez dute, erradikalenek ere, espainolek eta frantsesek dagoeneko egin dutena baizik egin nahi: nazio-estatu simple bat. Horrek beste simplekeria batzuk inplikatzeko ditu, jakina, futbol selekzio nazionala esate baterako. Ondamutsu hutsak dira alde horretatik euskaldunak. Espainiaren eta Frantziaren antzeratzaile apal batzuk (489).

Baina, horrekin ere, berriro, ezin da ulertu bera asmo horien kontra dagoela: berak ulertzen ez duena da, euskaldunek espainol eta frantsesen asmo berak izanik, intelektual espainol eta frantsesek ez ulertzea euskaldunen halako asmo simpleak.

Estatuaren auziarekin biolentziarena dator. Espainol eta frantsesentzat ongi dagoena, zergatik dago gaizki euskaldunentzat? Estatua, biolentziaren monopolioa eskuetan duena, biolentziaren emaitza da bera. Renanek nazioa egoteko (probintzien elkartasun nazionala) ahaztu egin behar dela, esaten zuen, Estatuaren alderdi hori, biolentzia historikoarena nahiz Estatuaren oraingo izaera biolentzia. Sarrionandiak, alderantziz. Baina biolentzia historikoa baino gehiago berak oraingoa nabarmentzen du, biolentzia sinbolikoaren garrantzia azpimarratuz.

Historiografia ugaria dago estatuen zerbitzuan eta, nazio-estatu espainola edo frantsesa eraikitzeo helburua onartuz gero, logikoa da horretarako erabilitako biolentzia fisiko eta sinbolikoak bidezko, halabeharrezko eta egokitatzat hartzea. Baina berdin da logikoa, euskaldunek nazio-estatu propio bat izan dezaketela pentsatzen dutenentzat, beste estatuok eraikitzeo euskaldunen aurka erabilitako biolentzia fisiko eta sinbolikoa, nabarmena eta iraunkorra objektiboki, arrazoi gabekoa eta ezin zurituzkoa izatea (685).

Ez-dependentsiaz

Sarrionandia ez da objektio espainolistei erantzutera mugatzen. Konkretuki nola pentsatu independentzia (nahitaez inter-dependentsia) edo euskal Estatua, zaila da pulamentuzko ezer modu orokor abstraktuan airean ebatzea, egingarri gerta ledineko baldintzek zer aginduko luketen jakin gabe: «Marco Polok [...] helburu duen hiria ez da ondo ikusten» (517).

Horregatik, edo beste edozergatik, Sarrionandiak aukera ezberdinen aurrean neutral geratzea hautatu duela iruditzen zait. Batzuentzat –dio– independentzia ezinbestekoa da, bestela estatu-nazioen mundu batean Euskal Herria ez da inoiz normalizatuko. Beste batzuentzat independentzia ezinezkoa da, gutxiengoa gara. Hurrengoentzat gehiengoa garen barrutietan bederen geure erako biziera autonomia garatzen permatu behar dugu. («Bide hau zabaldu nahi izan zuen Engracio Aranzadiren *Ereintzak*, 1935, independentziaren bidea itxita aurkitzean. Autonomia, lekuan lekuko boterea izateko», 696). Laugarren batzuek pentsatzen dute gaurko munduan estatuak ez direla erabakigarriak, eta mundu osoan ahalegindu beharra dagoela egitura sozio-ekonomikoekin batera politika eta kultura hobetzen. «Lau ikuspegiak desberdinak eta kontradiktorioak dira. Baina osagarritzat ere har daitezke» (518). Bide denak dira onak, ibiltzen badira.

Utopiaren errebindikazioa

Sarrionandiaren sinpatia, nolnahi ere, neo-anarkismo itxurako posizioaren alderakoa da. Posiziorik ahulena da

(«inolako botererik erabiltzeari uko egingo liokeelako»), baina «itzelezko funtsa du». Ideia gisa ala indar sozial eraldatzaile zinez posible gisa?, itauntzen duzu. Erantzuna hau da:

Egitasmo ederra da euskalduntasuna estatuaren eta boterearen ideiatik erabat apartatzea, biolentziaren eta boterearen monopolioa 'gizon zuriari' utzirik [R. Kipling]. Ondo begiratzuz gero, pribilegioa da arma, muga, lege edota zergarik ezartzen ez duen herri bat proposatzea. Nagusi diren eredu baztertzailak imitatu beharrean [...], euskaldunek askatasunaren eta erabakimenaren bidean bere burua ere eztabaidan izango lukeen nazio bat proposa dezakete. Euskal nazioa euskaldunen askatasuna antolatzeke modua litzateke. Askatasun hori eratzea, dagoeneko, helburua hemen eta orain gauzatzea litzateke (518).

«Utopia hitz inportantea da» irakurri dugu 516. orrian.

Nola baloratu proposamen aski bitxi hori? Azkenetako ohar batean Sarrionandiak «epidiktiko hutsa» deritzo bere liburuari: idatzi gabeko beste liburu baten 'Gehigarria' antzekoa, «gogoeta urrutiko, desarrazoizko eta marjinalokin» (700). Hori da berak ematen duen giltza testua interpretatzeko (ez dut esaten testu baten interpreterik hoberena autorea denik).

Epidiktikoa testu zertarakogabetsua da. Posizio bat azaltzen duena, baina ez tesi bat. Ez da argumentatiboa, ez epaiaren edo programaren baten alde, ez batzarreko erabaki baten kontra edo alde. Ez du tesiren bat aurkeztea eta oinarritzea bilatzen, ez ebazpen baten alde ala kontra inor konbentzitzea. Entzule/irakurleak entretenitzeko, gozarazteko, edo hausnarrean euren baitarazteko baizik ez da. Bertsoaldi bat bezala, edo igandeko sermoi bat; edo hainbat sermoitxoren bilduma erregelatua kasu hone-tan (sermoiak ere zentzu positibo bat izatea posible izan behar du, ezta?). Xedea erakusketa da ('epideiksis', gr.), istorio batzuk, ideia batzuk ikusi eragitea, seinalatzea.

Sarrionandiak
«epidiktiko hutsa»
deritzo bere liburuari.
Epidiktikoa testu
zertarakogabetsua da.
Posizio bat azaltzen
duena, baina
ez tesi bat

Zer besterik egin –eragin– lezake idazleak? Liburuan badaude meditazio etsiaren –estoikoaren– tonuak, bizitzaren ezteustasunaren gogoetak gomutarazten dituztenak. Batzuk esperientzia pertsonalari begirakoak dira:

Demokraziaren eta askatasunaren alde borroka egin genuen behialako gazteek gure heldutasunean hausnartzen dugun harri-dura da [...]: badirudi nahi ez genuen ia guzia lortu dugula. Ez dugu mundua aldatu, eta hori iragarpenen barruan sartzen zen, baina geure ingurua ere ez. Eta geure burua ere, ez dugu hobetu ahal izan (531).

Idazlearen ahal apurraz:

Edozein gogoeta, espektakuluaren osagarri da. Behiala hainbeste planteatzen zen konpromiso literarioaren eztabaida hura ere itxuragabea da, berdin delako eskuin zein ezker. Dominazio sistema ez da hor erabakitzen, beste plano batean dago (529).

Beste batzuetan filosofia etsi unibertsalagoa islatzen da.

Benetako erabakiak hartuta daude [...], ia beti egon diren legez. Beste aukerarik ezaren bidez errepresentatzen da dena. Baietza eta ezetza ere integraturik daude sisteman, eta egia eta gezurra, eta konformista eta apokaliptikoa (530).

Espektakulu integral bat dugu orduan. Espektakulu global bat antzerki subordinatu eta ikuskizun osagarri askorekin. Denok dugu papera hor, eta seguru nago denok dugula paper desegokia betetzearen sentsazioa (531).

Idazleak, idaztean, ikuskizun batean berari dagokion roltxoak jokatzen du, besterik ez. Iraultzaileak eta matxinoak sisteman, beraz ordena handian, tokatzen zaiena egiten dute. Dena erre-presentazioa da, ilusioa –esango zukeen Schopenhauerrek–, ezer ez da. Fatalismo musulmanaren kutsadura? Errealitatearen ikuskera hori ere badago giza esperientzian. Erlijio guztiak lekuko eta filosofia ez gutxi, Sisiforen mitoa ez aipatzeko. Anbiguitate horietan kulunkatzen da giza esperientzia.

Azkenean, alabaina, ez zaio fatalitateari men egin nahi: «Ez dago ezer idatzita» (540; ik. 524, 543). Etsimendua ez da Sarrionandiaren azkeneko hitza. Aitzitik, aspaldian

errepresentatzen ari garen teatroa aspergarria da, eta «antzerkia jasanezina denean, ikusle gogaitu eta arduragabeok altxatu egin daitezke aulkietatik. Antzerkia berez desegingo da orduan» (516).

Beste antzerki baten orena

Beste antzerki bat has daiteke. Antzerki berria nolakoxea jokatu oraindik asmatzeko badago ere, orain arteko testua baztertu beharraz ez du zalantzarik txikiena: «Aldatu beharra dago azkeneko hogeita hamar urteotako gure politikako pastoral gogaikarri eta triste hori» (517). Behin eta berriro politika egitearen garrantzia enfatizatzen da.

Berak ez du horrelaxe esaten, baina borroka armatuaren lekuan politika hobetsi beharraz ariko dela, pentsa liteke.

Laster ulertzen da, hala ere, lehenik eta behin politikarekin ez duela ohiko alderdi eta bozketa sisteman pentsatzen (ukatu ere ez du egiten hori, baina bai oso kritikoki epaitu eta berari gutxi interesatzen zaiola erakutsi), politikaren modu alternatiboren batean baizik.

Utopiaren magiarik gabe, gizartea hobetzeko aukerarik ez bada, normala da herritarrak konformista bihurtzea. Politikak ez badu bestelako hodeiertz desiragarri bat proposatzen, jendeak ez badu politikan gizarte hobe bat eraikitzeko modurik ikusten, orduan, logikoa da kontabilitate eta balorazio ekonomikoki egoistak eta politikoki kontserbadoreak hobestea. Dagoena halabeharrezkoarekin konfunditzen da, naturarekin ia. Egoerari benetako alternatibarik ez bada, zertarako politika?

Botoa ematea, inportantea izanda ere, ez da benetako ekintza politikoa. Ekintza estatala da: estatuak esaten du non, noiz eta zer aukeratu behar den. Erabakitzen denaren aldetik ere benetako aukerarik ez da izaten normalean. Gobernuia alda daiteke, ez estatua. Hauteskundeak estatuaren funtzionamenduaren egiaztatze eta zuritzea dira. Hauteskundeetan herritarren parte hartzeak estatua legitimatzen du, baina boza ematea ez da hagatik aktibitate aske eta benetan politiko bihurtzen.

Estatuak zeharo kontrolatzen du bere egitura politikoa, baina gainerako beste espazio guziaz ere bai. Pertsonari, taldeei, bakoiki-

tzari bere lekua uzten zaio, baina estatua da gauza bakoitza non egon behar den, eta nondik nora mugi daitekeen baimentzen duena. Ez aparkalekuak edo prostituzioa bakarrik, leku eta norabide aldaketak eragotzirik, aktibitate guzien espazioa mugatzen du. Estatuarenaz aparte 'politikoa' izan daitekeen edozein jarduera debekatzen du, era batean edo bestean.

Ekintza politikoak, ostera, espazioa eta denbora sortzen du, politikaren esparru bakarra estatua ez dela eta politika handia ere posible dela erakutsirik. Ekintza benetan politikoa, merkatuaren eta estatuaren instituzioez aparte, herritarrek erabakitzen dute non, noiz eta zer egin. Botereaz aparteko aktibitateek gune fisiko edo birtualak obratzen dituzte politika-lekutzat. Eta denbora sortzen dute, hauteskunde kalendarioez gain (514).

Politika herritar eta (zentzurik positiboenean) 'utopiko' hori konkretuki zernolako jarduera eta lorpenetan etzango litzatekeen zehaztasun askorik ematen ez duen arren (idazle epidiktikoari ez dagokio programak laboratzea), erreferentzia gisa 60ko eta 70eko hamarkadetako ekintza herritarrak (festak, borrokak, auzo mugimenduak) gogoratzen ditu (514). Politika horri jartzen dion estreinako baldintza desinteresa da: «desinteresa benetako politikaren lehenengo pausua da [...]. Politika desinteresatua izan behar da igoalarioa izateko» (516). Handik aurrera, politika horretan engaiatu gura dutenek, «antzezlekuko ataurrean dagoen zabortegean topatuko dituzte, historiako hondakinekin batera, posibilitate gauzatu gabeak edo estreinatu gabeko libretoak» (517). Sekulako garaipenak eta irabaziak ez dira menturaz lortuko, baina «mundua aldatzeko ez da derrigorrez mundu osoa aldatu behar. Nahikoa da puntu txiki bat, eta mundua aldatzea posible dela obserbatuko da puntu horretan» (517).

Zer egin?

Politika nazionalera etorriz: euskal Estatua, independentzia, eskubidea da, azpimarratzen du beti, eta eskubidea obligazio bezala hartu behar dela, erremarkatzen du, botereak ukatzen edo aintzat hartzen ez badu batez ere (408, 517).

Gure bi nazio-estatu natural eta kosmikoak ez daude euskaldunei eskubideak emateko antolatuta.

Eskubideak berez ez datozenean ‘eginbehar’ terminoetan planteatu behar dira [...]. ‘Autodeterminazio eskubidea’, zentzu abstraktu, indeterminatu eta apur bat biktimistan aipatzen da. Ez ote da egokiagoa ‘autodeterminazio obligazioaz’ hitz egitea? Euskaldunek subjektu arduradun eta aktiboak izateko eskubidea dute, eskubide hitzaren zentzu guzietan. Hau da, betebeharra eta zeregina dute. Libre izateko eskubidea libre izateko obligazioa da (517, ik. 516).

Autodeterminazioarekin ez da ulertu behar, berriro, momentu bateko akto publikoa legez, subirania politikoaren erakusketazko egintza, independentzia deklarazioa adierazi ahalko lukeena. Edo hori ere bai: Euskadi bozaldi bakoitzean

Sarrionandiari gehien
interesatzen zaiona
herriko lanaren maila
da. Ideia politiko
batean egunero
aktiboki parte hartzea,
egunero praktikaturiko
autodeterminazioa

autodeterminatzen zela eta, euren programetan autodeterminazio eskubidearen aitortpena ezabatu zuten alderdiak kritikatzeko dituzten hain zuzen (651). Baina berri gehien interesatzen zaiona herriko lanaren maila da. Ideia politiko batean egunero aktiboki parte hartzea, egunero praktikaturiko autodeterminazioa, «eguneroko plebiszitua» Renanen hitzetan (404, 651).

Interesatzen zaion nazioa eta askatasuna ere Ez-Estatuarena da. Autodeterminazioa akto gisa, euskal Estatuaren eragozpena zaigunez, gure askatasuna eta subirania ‘komunitate nazionalaren’ egintza gisa planteatu behar dugu.

Estatua ukatzen zaigunez gero, ez dugu aparataturik izango. Handikeriak eta norgehiagokak agintzen duen sasoi honetan ez behartzat hartuko dute batzuek estaturik ez izatea [...]. Baina, beste ikuspegi batetik, pribilegio handia izango da estatua ez den nazio batean bizitzea.

Euskal gizarte zibila, herritartasun boluntarioarekin. Ez dakit ondo nortzuk izango garen, imajinatu egin behar dugu, eta eus-

kaldun guziak antolatzen ahalegindu. Nazioak asmatu eta eraiki egiten dira. Horren kontzientziak askatasun handia ematen digu sortzeko eta emendatzeko, helburutzat nahi duguna irudikatze-ko eta hori egunerokotasunean jadanik bizitzen hasteko.

Eta karga dezatela estatuotako gizon zuriak [ik. 141 eta 262-264, oin-oharrekin] biolentziaren zama lepo gainean, karga dezatela biolentziaren monopolio lotsagarri horrekin. Ez Poliziarik, ez legerik, ez armadarik, ez kartzelarik. Ez mugarik: beste nazionalitateei ongietorria egingo zaie. Euskal Herrian, eta euskaldun bakoitza doan lekuraino ailegatuko da, pasaportetik gabeko euskal herritartasun unibertsal hori.

Euskaldunen eginbearra da estaturik gabeko halako nazio bat, bi estatuon artean, gainsortzea. Halako konstituzio bat izkiriatu beharko genuke. Estaturik gabeko nazio librearen konstituzioa. Lehenengo konstituzioa izango litzateke, gizon zuriaren zamarik gabe, askatasuna, igoalitatea eta elkartasuna proklamatzeko praktikan (408-409).

Fragmentu errari bat pentsamendu kontrajarrien meditazione? Noraezaldiko aterpea, aro berri baten hasierako ekaitzetan?

Irakurleari irudi dakiok iruditu –ez arrazoi gabe, ene us-tean ere– Sarrionandiak ez diola estimu handiegia erakusten oinez-oinetako politika konbentzionalari. Pragmatika instituzional arruntean udaletxeetan, diputazioetan, Legebiltzarrean edo Jaurilaritzan engaiaturiko politika abertzaleari batik bat. Horren zailtasunari –anbiguitate artean beti–, baina horren berebiziko garrantziari. Bere kezka eta iradokizunak ez dihoaz hortik.

Errealismo utopikoaren errebindikazioa

Zertarako independentzia? Irakurleak jakin badaki, Euskadi ez libre eta ez Euskal Herri izanen dela, independentzia deklarazio bat egin delako eta Gorbeiko puntan ikurrin handi bat jarri. Hala eta guztiz ere abertzaletasunaren helburua independentzia baldin bada, nola ailegatu independentziara?

Ez ditzagun politikariaren eta intelektualaren –idazlearen– eginbearrak eta euren mezuen balioak konfunditu.

Euskararen biziraupenagatik edo beste edozein arrazoirengatik, independentzia gura bada, hartarako urratsen planak zehaztea alderdi politikoei legokieke. Bruselan, Madrilen, Euskadin bertan posibilitateak nola dauden jakin beharko luketenei. Alabaina EH Bilduk esaten du EAJ/PNVk ez dakiela independentziarantz bidea nola joan eta ez duela gogorik ere. EAJ/PNVk esaten du EH Bilduk nahi omen duenak paperean bakarrik balio duela, ezin dela egin. Alderdiak iluntasun totalean galduak badabiltza, ulertzekoa da jendeak idazle eta intelektualengandik itxarotea argia. Orientazio gosea dago. Itxaropen gosea.

Nolanahita ere, Sarrionandiak eskaintzen duena, liburu honetan bederen, ez da independentziarako urratsen egi-tasmoren bat, martxarako lekaioa baizik.

- Aurrera, lagunok!
- Nora?
- Mundua aldatzera! (konpara 495).

Ez dago helburua begien bistan egon beharrik. Abia gaitzen puntu txiki bat aldatuz, ikusiko dugu noraino ailegatzten garen.

Kublai Khanek galdetu dionean nora, zer etorkizunetara doan ontzia, Marco Polok ez du maparik. Marco Polok aitortuko du ez dakiela mapan porturik marrazten, ez ontzia portura zer egune-tan arribatuko den auresaten (517).

Inporta diona nabigaziorako arauak gordetzea da: «memoria historiko on bat etorkizunerantz proiektatua, hizkuntza eta kultura aldetik komunitate horren barruan komunikazioa dentsua izatea, eta berdintasuna eta elkartasunaren zentzua izatea» (520).

Testu epidiktiko bat, 'sermoi' bat, ez da hitzez hitz estu hartzeko diskurtsoa, gomendioaren zentzuan baizik. Gomendioak ere har litezke, ordea, hitzez hitz. Kontrabotere legez paratzeko aldarria egiten ote digu, beharrekoena euskal boterea altxatzea genukeenean askoren ustez? Sarrionandiak euskal Estaturik

batere ez duela nahi, ulertu behar da? Ala borrokako sektore bakoitzaren aktibatzearen (feminismoa, ekologia, etab.) eta guztiokin komunitate nazionala subjektu gisa trinkotzearen lehentasuna? Estaturik eduki arte, eta inoiz euskal Estaturik egongo balitz ere, Estatua eta gizartea (nazioa) biak errealitate ongi diferentziatuak izatea iradokitzen duela, beti ere bera nazio-gizartearen aldean paratzen delarik Nazio-Estatuaren buruz buru? Alabaina, «Estatu-nazioaren ukazioa ez dator gaur bandera libertarioekin –irakurriko diozu berehala–, enpresa ekonomiko handiak dira [hori dagitenak], ez dute oztoporik nahi» (507)... Interpretazioak atezabalik geratzen dira.

Helburuak helburuaren egunerako

Meditazio politikoan ez da izaten ohikoa aintzat hartzea giza naturaren flakia, bizitzaren laburra, heriotzaren hurbila, bakoitzaren behinbakarrekotasuna –bakoitza behin bizitzen eta hiltzen da, eta harentzako historian gerorik ez dago–. Politika, batez ere politika ‘iraultzailea’ zurrizko erabiltzen den teoria –ideologia–, progreso historikoaren filosofia izaten da. Hori gizakion oso gainetik ibilki pentsatzen da, bere legeekin eta helburu urrunekin, gizon-emakume banakoak ez du hor balio eta ez du presentzia errealik. I. Mundu Gerrako triskantzak progresoaren optimismoa ere triskatu zuen, eta existentzialismoak, XIX. mendeko historiaren filosofiek zabartu eta Gerra Handiak anker sakrifikaturiko gizabanakoagana itzuli du ardura filosofikoa. Existentzialismoak eragina izan du gerra zibilaren ondoko abertzaletasunean, eta Sarrionandiaren saioan han-hemen senti litezke oihartzunak.

Gizabanakoaren bizitza hain laburra –irakurtzen diogu– eta heriotza hain ebidentzia larria eta behin betikoa da, non luzarora begirako asmoek ez duten zentzu handirik. Norbera bakartiaren esparrua gaindituz, helburu duin kolektiboekin, bizitzak berak hartzen du zentzua (496).

Eguneroko praxian azken helburuen gehiegizko presentziaren aurkako protesta bat suma liteke Sarrionandiaren

hausnarketan. Askotan badakigu azken buruan zer nahi dugun –Euskadi askatua, klase gabeko gizartea–, baina bihar zer egin nahi dugun ez dakigu. Urteak badoaz eta, iraultzarik ez da egin, Euskadi ez da askatu, eta «gizakiak nekatu eta hil egiten dira» (523). Ezin da beti helburuen mistikatik bizi. Askatasuna ezin da beti biharko izan. «Askatasuna ez da noizbaiterako utzi eta berandutzeko dohain edo altxorra, geroa ezezaguna eta ustekabekoa izango delako [...]. Jendea ezin da urterik urte itxarongelan egon» (523).

Gaur egun, politika 'handia' botereak atzamarretan duenez, Boterearen Politikatik aldentzea izan liteke jendearentzat egiazko politikaren hastapena. 'Handia' handiek okupatua badago, helburu definitibo handien tokian askatasun mugatu, askatasun fragmentuen aldeko borrokan aurki lezake norbanakoak bizitzaren zentzua: mugimendu sozialetan.

Bakoitzak bere askatasuna gorde beharrez, eta bakoitzak bere komunitatean aurkitzen duela izaera eta zentzua [...].

Jende multzo desberdinak dira, baina elkarren osagarriak, boterearen aspektu desberdinen kaltea ezagutzen dutelako. Bata bestearen egia konprenitzeko gauza dira, egoera berean daudelako, estatua neutrala ez dela jakiteko abagunean. Badakite merkatuaren eta estatuaren determinazio eta nonahikotasunarekin, politika bahiturik eta txikiturik dagoela. Hagatik hasi dira merkatuaz, estatuaz eta alderdiez aparteko espazioak eta denborak sortzen.

[...]

Politika egitea ez da derrepentean dena erabat aldatzea, XIX. mendean izan zen bezala, 1917 arte. Eta ezin da izan estatu-alderdien botere joko eta lehian endredatzea ere izan, XX. mendean izan zen bezala. Estatua bestela dago antolatuta XXI. mendean, gizartea ere bestelakoa da. Ez da derrigorrez mundu osoa aldatu behar, nahikoa dira puntu txiki batzuk, baina izan daitekeena dena baino benetakoagoa eta hobea dela erakutsi behar da (521).

Sarrionandiaren saioa aldaizetako meditazioa da (haren biografian bezala gerra osteko abertzaletasunaren politikan). Kanbioaren meditazioa. Ideologiak ez dira suntsitu menturaz, baina behialako haien handitasun orobiltzailea bai, apurtu da. Helburuak, egunoroa hertsatzetik, horizonterantz higitu dira.

Utopiak, era berean, beti bezain beharrezkoa izaten darrai, zalantza gabe, baina haren zentzua eta balioa aldatu egin da.

Utopia aktibitate legez imajinatu behar da. Oinarriak eta obra-lana direlako altxatu nahi den eraikuntzaren frogantza. Helburuaren politika bezain inportantea da ordura arteko jokabidearen etika eta, edonola ere, esaten dena baino inportanteagoa da egiten dena (521).

Bizia egunik egun eta orduz ordu bizitzen den eran, zatirik zati alda dezakegu mundua, apurka-apurka irabazi askatasuna.

Peri hermeneias

Sarrionandiaren liburua interpretazio saioen bilduma bat da: munduaren, historiaren, bere herriaren, bere buruaren interpretazio fragmentuak elkarjosirik, mugimendu sozialak elkarloturik nahi lituzkeen moduan. Eta gure hau bera Sarrionandiaren interpretazioen interpretazio saioa baizik ez da.

Azkenean, dena da interpretazioa. Pentsamenduan ez dago interpretazioa besterik.

Amaierako bandan abiatuz, bada. Irakurraldi selektibo honek, orri mokoka, ez du liburuaren irakurketa ordezkatzen. Irla bat ikus-mikustu dugu, liburu ozeano bat da, itsasalde ezberdinekin eta irla asko: hemen Bizkaiko Golkoa, han itsaso karibea, bestaldean

Gibraltarko estugunea eta Ipar Afrikako uhaldeak, moro herriak. Liburuak itsaso eta lehor asko ibili du. Gainera, perspektiba konparatibo nahiko arraro bat hautatu dugu, Renanekin, eta konparazioa errazten zuen eskema batera bigundu dugu Sarrionandiaren liburua ('behartu' antzeko esanahi batean ere esaten dute Zegaman 'bigundu').

Sarrionandiaren
liburua interpretazio
saioen bilduma bat da:
munduaren, historiaren,
bere herriaren, bere
buruaren interpretazio
fragmentatuak
elkarjosirik

Atera duguna liburu handi baten gai txiki baten orri bartzuen interpretazio posible bat da, beste(lako) interpretazio asko posible eta desiragarritzat uzten dugula. Metodo anker samarrarekin. Testuari zer interesatzen zitzaiona gabe, geuri zer interesatzen zitzaigun begiratu dugu. Aldez aurretiko geure galderak inposatu dizkiogu, testuari berari agintzen utzi ordez zein metodorekin hurbildu behar gintzaizkion. Pasarteak zatikatu, perpausak moztu, testu arrotzak elkarri josi: artaziekin irakurri dugu. Pentsamendu asko testuan ez zituzten erlazioetan ipini eta ibilarazi dugu, autoreak egin ez duen testuinguruetan jokarazi hainbat testuri, zenbait ideiarri ez zituen hedapenak erantsi, adierazi nahi zuena baino gehiagora bultzatu..., interpretazioetan egin ohi den 'biolentzia'.

Interpretatzea manipulatzeko da. Manipulatzea ez da derri-gor faltsifikatzea. Gadamerrekin esateko, zorte piska batekin testua autoreak berak baino hobeto ulertzea erdiets lezake, era batean. Beste era batean, hemen azaldu duguna zuzena izan liteke (espero dut!), baina ezin izan liteke zuzen osoa. Hasteko, liburuan inon ez da nazioaren kontzeptua gai isolatu bat, guk egin dugun bezala –disekatuz, nolabait–, testuinguru ezberdinetan bizi-bizi dena baizik. Gero, helburu (in)posible bezala osotasuna bilatzekotan, liburuko beste zenbait materialetan sakondu ahal izango edo beharko zen: gramatikaren figura diferenteetan, esaterako (boterearen gramatika, hizkuntzarena, esperantzarena), euskal identitatearen oharretan eta berberearekin paraleloetan, euskararen garrantzian bereziki (314, 417-420, 431, 433, 435, 540). Euskaraz idaztearen esanahian erresistentzia hainean (431, 433). Txillardegiren *Hizkuntza eta pentsakera*-ri buruz komentatzen du:

Hizkuntza bakoitzak mundu ikuskera berezia ematen duelakoan, euskal literatura eta euskaldunen proiektu politiko nazionala euskarri filosofikoz hornitzeko ahalegina zen agian. Handiek normala balitz bezala agintzen duten munduan, txikiek arrazoi sakonak bilatu behar hizkuntza hitz egiteko ere (417-418).

Txillardegiren tesiari (hizkuntza eta pentsamenduaren loturarena) atxikitzen zaio bera ere, Mirabeauri buruzko Hugo von Kleisten anekdota polit batekin (419): «Hizkera ez da pentsamenduaren transposizio hutsa, faktore eragilea da pentsamenduaren formazioan» (420).

Baina hizkuntzak egiten ote du nazioa? Sarrionandiarentzat hemen ere inportantzia egiteak du, praktikak, ez hizkuntzarik zaharrena, etab., 'edukitzeak': «Ez dugu ezer, hizkuntzarik ere ez daukagu. Ez dugu, egiten ez badugu» (540).

Munduaren aurrean ikuskeraren batekin, filosofia batekin, paratzen gara beti. Sarrionandiarena garbi samar geratu da: izatearena baino, egitearen filosofia da. Zerbait *zer da?*, baino, *zer ari da?*, interesatzen zaio. «Ez gara moroak. Euskaldunak ere ez. Ezer ez garelako erabaki dezakegu zer nahi dugun izan, eta zer nahi dugun egin. Ez gara ezer, egin arte» (540).

Egitekoak ez du ikaratzen. Ibili duen zabor arteko bidaiatik itxaropentsu itzuli da: «Eta kasba eta behelaino artetik ekarri dudana bakarra gramatika hau da, esperantzaren gramatika modu bat» (539). 📖

Oharrak

1. Artikulu hau 2015eko martxoaren 5ean Bilbo Zaharra euskaltegiak antolatutako *Joseba Sarrionandia, 35 urte idazten* jardunaldietan emandako hitzaldi batean oinarritzen da.